

Bog anmeldelser Noter nr. 240

Undervisningsbøger:

Jakob Sørensen og Niels Wium Olesen: Anden Verdenskrig. Systime, 2023. 259 sider, 260 kr. ekskl. moms. Samt ibog: licenspriser fra 30 kr. ekskl. moms.

Petersen, Gjerø m.fl. (red): Taiwan - politik, historie, samfund. Frydenlund 2023, 256 sider, 299,95 kr.

Sofie Lene Bak: Nazisme og holocaust. Systime, 2023. 100 sider, 120 kr., ekskl. moms. Ibog: 42 kr. ekskl. moms.

Historisk faglitteratur:

Else Roesdahl: Fra Vikingetid til Valdemarstid. Aarhus Universitetsforlag 2023, 481 sider, 399,95 kr.

Mary Beard: Kejser af Rom. Gads Forlag. 518 sider, 399,95 kr.

Karl-Johan Røissensten: Fra enevælde til demokrati. En fortælling om baggrunde og forudsætninger for demokratiet i Danmark. Forlaget Mellemsgaard 2023, 136 sider, 169,95 kr.

Lars Christensen: Frederik 3. Fra afmagt til enevælde, Kristeligt Dagblads Forlag 2023, 659 sider, illustreret i farver, 295 kr.

Deniz B. Serinci: Alevisme. Aleviernes tro, ritualer og historie. Forlaget Mellemsgaard 2023. 186 sider, 189,95 kr. inkl moms.

Jesper Clemmensen: Flugtrute Østersøen - Fra DDR til Danmark under Den Kolde Krig 1949-1989, Lindhardt og Ringhof, 400 sider, 349,95 kr.

Anders Bo Rasmussen: Pio - Flugten til Amerika. En fortælling om revolution og retfærdighed på tærsklen til det 20. århundrede. Lindhardt og Ringhof 2023, 330 sider, 349,95 kr.

Timothy Garton Ash: Europa. En personlig rejse. Gads forlag 2023, 460 sider, 349,95 kr.

Mathias Koberrød Rasmussen: Tamilsagen og udlændingepolitikken 1982-2001. Syddansk Universitetsforlag, 352 sider, 349 kr.

Michael Böss: DEN KELITISKE ÅND. Længsel efter mening og identitet. Kristeligt Dagblads forlag, 2023. 425 sider, 299,95 kr.

Mathias Koberrød Rasmussen: Tamilsagen og udlændingepolitikken 1982-2001. Syddansk Universitetsforlag, 352 sider, 349 kr.

Søren Mentz: Frederik 5. Den elskværdige europæer. Gads Forlag, 320 sider, 349,95 kr.

Anders Ravn Sørensen og Benjamin Asmussen: Maleriets forbandelse. Jagten på et kunstværk og dets ejere. Gads forlag 2023, 312 sider, 299,95 kr.

Hans Gregersen: Underdanmark - livet på samfundets bund. Forlaget Turbine, 485 sider. 299,95 kr.

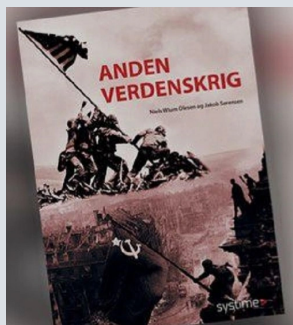
Karsten Skjold Petersen: Nederlag og triumf. Gads Forlag 2023, 358 rigt illustrerede sider, 350 kr.

Serhii Plokhly: Angrebet – Ruslands krig mod Ukraine og dens følger for verden. Gutkind 2023, 250 sider, 250 kr.

Undervisningsbøger

Anden Verdenskrig

Jakob Sørensen og Niels Wium Olesen: Anden Verdenskrig. Systime, 2023. 259 sider, 260 kr. ekskl. moms. Samt ibog: licenspriser fra 30 kr. ekskl. moms.

Endnu en bog om Anden Verdenskrig kunne man måske fristes til at tænke som anmelder, mens man betragter listen over de forgangne års udgivelser, som denne konflikt har afstedkommet og åbenbart stadig afstedkommer. Mere og mere specialiserede emner kommer for dagens lys, og

man kunne fristes til at tro, at nu er der heller ikke flere detaljer at komme efter. Når der så kommer et forsøg på at fremstille Anden Verdens globale begivenheder på ca. 250 sider, rynkes brynene en smule på forhånd. Dette bliver dog hurtigt gjort til skamme ved læsningen af Jakob Sørensen og Niels Wium Olesens forrygende lille bog: Anden Verdenskrig.

Stoffet er opdelt i 12 overskuelige kapitler, begyndende kronologisk med arven efter 1. Verdenskrig og rivalisering i trediveerne for derefter at følge op med kapitler om lynkrigen, krigens eskalering, vendepunkterne og krigens afslutning samt et kapitel om verden efter krigen. Desuden har bogen kapitler om folkedrab, hverdagslivet under krigen, et kapitel om soldaternes hverdagsliv og endeligt et interessant, lille kapitel om historieskrivning og historiebrug.

Det giver imidlertid sig selv, at når seks så begivenhedsrige år skal behandles på så kort plads, må der gøres nogle skarpe valg hos forfatterne, og særligt denne del må man rose forfatterne for. Der er prioriteret knivskarpt i et enormt stort stofområde, hvor der hverken mangler fremstillinger om stort eller småt. Det vidner om et imponerende overblik, og med dette in mente er det let at tilgive de små skæverter, som har sneget sig ind.

Endvidere skal det fremhæves, at der til hvert af de 12 kapitler er tilføjet et kort, men dog velvalgt kildemateriale. Valget af kildemateriale kan selvsagt altid diskuteres, men ikke desto mindre er det gode og solide kilder, der er valgt. Det er endvidere et bredt sortiment af kilder; partiprogrammer, taler, billeder, karikaturer og propaganda-materiale. Desuden er der efter hvert kapitel og dertilhørende kilder en række forslag til at arbejde med stoffet; dels klassisk kildekritisk; dels mere kreative opgaver.

Bogen skal endvidere roses for et bredt udvalg af billeder; både af de vigtigste statsledere og af hverdagen i krigen. Det samme gælder i nogen grad brugen af kort; fx vises aksemagternes offensiver i krigens første halvdel meget præcist og overskueligt på et kort. Desuden inddrages en række statistisk materiale som understøtter bogens fremstilling.

Enkelte steder skyder bogen små metodiske overvejelser ind; det er lækkert og for så vidt forfriskende, når der fx gøres overvejelser over forholdet mellem intentionalisme og funktionalisme i forbindelse med holocaust, eller når der kort gøres opmærksom på, at det kan diskuteres hvor og hvornår 2. Verdenskrig blev en verdenskrig.

Bogen er som sagt udgivet både som klassisk papirbog og som såkaldt i-bog. I-bogen indeholder de samme 12 med kildetekster og opgaver, dog er der i i-bogen tilføjet 16 små videoer på 3 – 9 minutter, hvor forfatterne diskuterer udvalgte perspektiver i deres bog – samt en kort, men spændende video om hvordan Rusland-Ukraine-konflikten kan ses i lyset af 2. Verdenskrig, og hvordan 2. Verdenskrig bruges eller misbruges i denne forbindelse.

Bogen sigter efter historieundervisningen på stx, hf og hhx og er langt hen af vejen er den særdeles velegnet. Eneste anke er at det er lidt omfangsrig, så man skal som underviser også lægge nogle snit ned gennem det stof som man ønsker at fokusere på. Dette er ikke let, eftersom bogen hænger godt sammen, men det bør på den anden side heller ikke afholde nogen fra at prøve. Uanset hvad så vil en læsning af bogen også give et godt overblik, som også vil gavne den undervisning, som man efterfølgende leverer.

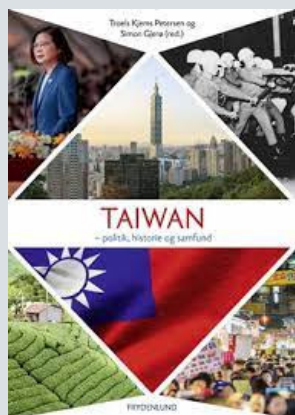
Rigtig god læselyst.

Kim Hornbech

Taiwan – politik, historie, samfund

Troels Kjems Petersen og Simon Gjerø (red.): Taiwan – politik, historie, samfund. Frydenlund 2023, 256 sider, 299,95 kr.

Taiwan er aktuel som måske aldrig før. Den lille uofficielle østat ud for Fastlandskinas kyst (Folkerepublikken Kina) er mindre end Danmark men alligevel meget bjergrig og naturskøn og huser omtrent tre gange så mange mennesker som Danmark inklusiv et oprindeligt ikke-kinesisk mindretal. Det kan være svært at forstå, hvorfor en forholdsvis lille

ø kan vække så mange følelser og storpolitiske kontroverser og reelt være rammen om den vanskeligste og mest sprængfarlige storpolitiske konflikt, verden kender til, i perioden efter Berlinmurens fald, men ikke desto mindre ved vi jo alle, at det er tilfældet.

Det er derfor meget relevant og prisværdigt, at Frydenlund nu udgiver en undervisningsbog om Taiwan til (især) gymnasiet. Man fristes til at sige, at timingen er noget nær perfekt. Hidtil har formentlig de færreste historielærere haft østaten på dagsordenen i undervisningen, men det kan meget vel gå hen og ændre sig nu, for bogen er fremragende. Personligt har jeg ofte lavet et temaforløb om Kinas historie i 3.g eller 2. hf. Eleverne er ofte interesserede i emnet, som både virker tilpas fremmed og samtidig både lidt farligt og interessant. Der er ingen tvivl om, at vores selvbillede i Vesten i de senere år er blevet præget af en ikke ubetydelig frygt for Kina. I disse forløb har jeg da nævnt Taiwan, men i et meget begrænset omfang. Men hvorfor ikke vende forløbet om i fremtiden? Hvorfor ikke belyse "Fastlandskinas" historie med Taiwan som udgangspunkt? Der er i hvert fald for mig at se ingen tvivl om, at denne bog er den bedste og mest opdaterede "kinabog", der er på markedet i øjeblikket, og bør inddrages i undervisningen ude på skolerne.

Bogen er en antologi og består af tre hovedafsnit. Første del om landets historie, politik og økonomi, anden del om øens befolkning, identitet og samfund, og tredje del handler om Taiwans rolle i det internationale samfund og herunder også øens relationer til Danmark. Samtlige forfattere har tydeligvis et indgående og personligt kendskab til øen, hvilket bogens afsnit og beskrivelser bærer tydeligt præg af. Jeg fik i hvert fald en ikke ubetydelig rejseoplevelse i forbindelse med læsningen af bogen. De mange forfattere er dog givetvis også årsagen til mit måske væsentligste kritikpunkt af bogen, nemlig at der sine steder

er en tendens til gentagelser – fra den typiske elevs perspektiv er gentagelser dog sjældent et stort problem, for det skader ikke at høre det vigtigste mere end en gang.

Bogens første del er en historisk gennemgang af øens historie. Det er interessant at læse, at Taiwan faktisk ikke er så ærke kinesisk, som man skulle tro. Den oprindelige befolkning, som var underlagt hollænderne i en lang periode, taler i udgangspunktet ikke kinesisk som førstesprog og opfatter sig ikke som kinesiske. Øen var også i små 100 år en japansk koloni, hvorfor mange ældre taiwanere stadig taler japansk. Først efter Chiang Kai-Shek sammen med sine følgere flygtede til øen i borgerkrigens sidste timer i 1949, blev øen for alvor en del af de interne kinesiske konflikter. I dag er øen et demokrati, som principielt stadig gør krav på at være hele Kinas officielle regering jf. ét-Kinapolitikken, om end de seneste løsrivelsesdagsordner på Taiwan måske vil gøre op med den politik.

Bogens anden del ser på identitetspolitik, økonomi og religion. Her får man for alvor et indblik i en nation, som nok på mange måder er mere oprindelig kinesisk end det kommunistiske Kina på fastlandet. Samtidig får man et godt indblik i øens højteknologiske økonomi, der på mange måder spiller en afgørende rolle i verdensøkonomien.

Sidste del handler om øens relationer til verden, ikke mindst til Folkerepublikken, men også Danmark behandles i denne sammenhæng.

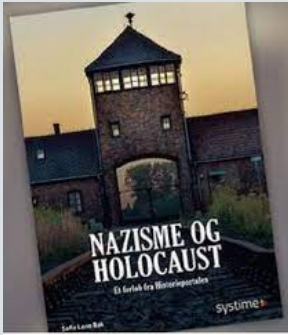
Bogen indeholder mange faktabokse og separate afsnit med interviews, tabeller, figurer og diverse uddrag fra eksempelvis aviser m.m. Det er relevant og læseværdigt, men jeg kunne bestemt godt have tænkt mig et egentligt appendiks med kildetekster, da det er noget nær umuligt selv at fremskaffe relevante kilder om Taiwan på dansk andre steder. Desværre er bogen heller ikke at finde på Frydenlunds ellers glimrende historiehjemmeside: www.his2rie.dk. Det er en skam.

Disse mindre forhold bør dog ikke afskrække faggruppen fra som minimum at købe et eksemplar af denne bog til alle historielærerne på skolen, og så må man derefter vurdere, om den ikke også vil være værd at købe på klassebasis.

Anders Bærholm Frikke

Nazisme og holocaust

Sofie Lene Bak: Nazisme og holocaust. Systime, 2023. 100 sider, 120 kr., ekskl. moms. I bog: 42 kr. ekskl. moms.

'Holocaust og andre folke-drab' er blevet kernestof i historie, og Sofie Lene Baks Nazisme og Holocaust (Systime, 2023) er endnu et værdifuldt bidrag til undervisningen i nazisternes forsøg på at udrydde jøderne. På præcis 100 sider indeholder bogen ni kronologisk organiserede kapitler, femten skrevne kilder og et væld af billedmateriale.

Med dette omfang er det tydeligt, at bogens ærinde ikke er at sige noget nyt om det rigt behandlede, men svære spørgsmål om Holocausts hvordan og hvorfor. Ærindet er undervisning, og hvert kapitel egner sig til at blive læst i sin helhed som forberedelse til et undervisningsmodul. Jeg er generelt tilhænger af tendensen, hvor detaljegraden i lærebøgernes fremstillinger viger for et øget fokus på kildefokuseret og perspektiverende arbejde. Sproget er tilgængeligt for selv en begyndende elev. Den nøjterne og sparsomme fremstilling i ord og billeder understreger alvoren i emnet; der lægges ingen fingre imellem i forhold til jødeudryddelsernes rædsler.

Bogens trykte udgave indeholder dog kun en lille håndfuld redegørende spørgsmål samt en meget noget vagt stilladseret øvelse under overskriften 'Fagligt fokus' til hvert kapitel. Men der er mere at komme efter på Systimes online platform, Historieportalen. Ud over indholdet fra den trykte udgave findes her forslag til både et kort og et langt undervisningsforløb, udarbejdet af Rasmus Kjærgård Petersen. Disse modulplaner knytter for alvor forbindelser mellem fremstilling, billeder og kilder. I 'det lange' forløb er der sågar to versioner af hvert modul.

I online-udgavens didaktisering af kapitlerne findes der både kreative øvelser, hvor eleven skal anvende sin historiske empati, træning i at formulere problemstillinger, motiverende sekvenser til redegørelse for lektien, mm. Særligt vil jeg fremhæve mængden af henvisninger til materialer uden for udgivelsens univers, f.eks. relevante spille- og dokumentarfilm, henvisninger til den fremragende side folkedrab.dk samt engelsksprogede kilder på internettet. Folkedrab.dk er jo en oplagt resurse, hvis man ønsker at supplere et kapitel, man finder for letbenet, med nogle flere detaljer, og de engelsksprogede kilder er et hjørne af stx-læreplanen, jeg godt selv kan overse.

Sammenlignet med Solvej Berlau og Stine Thuges Vejen til Folke-drab (Columbus, 2023), anmeldt i december

2023-nummeret af Noter, er folke-drab som begreb ikke på samme måde i fokus her. Vejen til Folke-drab er skrevet i et mere malerisk sprog og detaljegraden er en smule højere. I min optik er det blot en fordel, at vi forkæles med undervisningsmaterialer, der kan noget forskelligt. Længere er jo ikke nødvendigvis bedre!

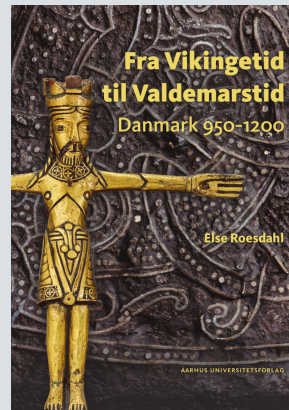
Til sidst skal det nævnes, at 'andre folke-drab' kun omtales kort i sidste kapitel af Nazisme og Holocaust, og at materialet her derfor ikke som sådan udtømmer den nyeste passus i vores læreplan. Med det in mente er her dog tale om en fremragende, tilgængelig fremstilling og et slaraffenland af lækre, varierede øvelser på hjemmesiden.

Andreas Muurholm Dam

Historisk faglitteratur

Da vikingerne blev tæmmet og Danmark europæiseret

Else Roesdahl: Fra Vikingetid til Valdemarstid. Aarhus Universitetsforlag. 481 sider, 399,95 kr.

I sit ydre – og indre – ligner bogen et bind af en danmarkshistorie. Den samler op på de mange forskningsresultater, der er gjort siden sidste samlede danmarkshistorie og forsøger at give en syntese. Forfatteren tager selv spørgsmålet om samleværker vs. samlede fremstillinger op (s. 14) og leverer et forsvar for syntesen, den samlede fremstilling. Og hvor har

hun ret! Hvor mange gange er man ikke blevet fanget af en lokkende titel på en bog, der ser ud til at ramme lige i plet på en vigtig problemstilling – og så er der tale om en samling artikler, leveret af eksperter på hver deres område, nødtørftigt styret af en udgiver, der fortvivlet forsøger at holde sine forfattere til den samlede problematik, som ingen i virkeligheden tager ansvar for. Else Roesdahl vover sig frem og tager ansvaret.

Perioden hun har valgt, 950-1200, går lidt på tværs af den normale periodisering, f.eks. i Gyldendals og Politikens danmarkshistorie (700-1050 og 1050-1250). Årsagen er at hun på denne måde kan følge hele den transformati-onsproces, som det danske samfund undergår: Befolkningsvækst, nyopdyrkning, teknologiske fremskridt, bygrundlæggelser, religionsskifte, europæisering og internationalisering. Udviklingen begyndte i vikingetiden med togter, handelsrejser og erobringer, og den fortsatte

et stykke ind i valdemarstiden. Politisk skete der en styrkelse af kongemagten, og kulturelt skyldede nye impulser ind over landet i forbindelse med religionsskiftet. Forfatteren opsummerer i kort form alle disse udviklingstræk i det afsluttende kapitel "Forandringstid".

Bogens disposition er dels tematisk, dels kronologisk. Det første hovedafsnit, kapitel 3-7, beskriver den europæiske baggrund. Det næste, kapitel 8-14, er en kronologisk fremstilling med hovedvægten på konger, centralmagt og elite. I tredje og sidste hovedafsnit vender vi tilbage til det tematiske, denne gang mere centreret om det nære. Man mærker forfatterens baggrund i beskrivelsen af og begejstringen for det arkæologiske materiale, der indimellem behandles, ikke blot som historiske kilder, men som interessante i sig selv. Hverken hun eller forlaget skriver direkte hvilket publikum, de har i tankerne, men bogen er nok tiltænkt en bred læserskare. De viderekomne må så indimellem sætte læsehastigheden op, mens begyndere må tage deres tid til det. Bogen passer måske allerbedst til dedikerede begyndere.

Forfatteren er ikke bange for generaliseringer og hovedkonklusioner, men der er dog grænser for "de store armsving". Der er f.eks. ikke spekuleret meget over hvad det egentlig var der tæmmede vikingerne, eller over hvorfor Danmark ikke blev "spist" af Tyskland ligesom venderne. Det var jo ikke fordi venderne var direkte forsvarsløse, heller ikke overfor tyskerne, og andre steder i Østersøområdet forsvarede andre nationer med held deres nationalitet, kultur og religion mod de fremtrængende tyskere (litaerne). Der må have været andre ting i spil, måske den tidlige opbygning af en stærk kongemagt i Danmark. Bogens beskrivelse af Harald Blåtands opbygning af kongemagten er overbevisende.

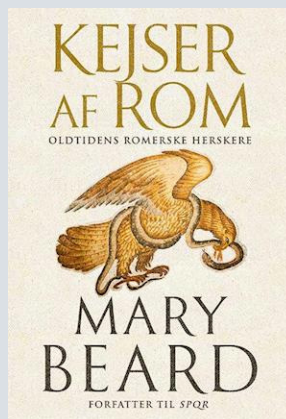
Kapitel 2 giver en oversigt over kildematerialet. Dette er jo efterhånden imponerende bredt, og forfatteren står naturligvis stærkt, hvad det arkæologiske materiale angår. Normalt giver dette materiale ikke mulighed for at komme tæt på enkelte navngivne personer, men nu kan vi åbenbart se, hvordan nogle af dem har set ud! Bogen bringer et par portrætter skabt ved biologisk antropologi. Sproghistorie bruges ikke systematisk, hvilket måske heller ikke er muligt for så tidlig en periode. Den burde ellers kunne give oplysninger om, hvornår og hvorfra forskellige nyskabelser nåede Danmark. Som altid er man på herrens mark, når kildegrundlaget er svagt, som det åbenbart er med hensyn til slaveri og slavehandel. Forfatteren vælger at være tilbageholdende på dette punkt.

Alt i alt er der tale om en god og gedigen fremstilling, en bog der har sin plads i ethvert skolebibliotek.

Axel Moos

Hvordan var det at være kejser i Rom?

Mary Beard: Kejser af Rom. Gads Forlag. 518 sider, 399,95 kr.

Mary Beard, professor i antikkens historie ved Cambridge University, er en kender af romersk historie og kultur. På dansk har vi haft glæde af flere af hendes bøger, bl.a. SPQR, Det antikke Roms historie (2018), Pompeji, livet i en romersk by (2020) og senest De tolv Cæsarer. Magtens billeder fra antikken til den moderne verden (2022). Sidstnævnte er anmeldt i Noter (nr. 237 juni 2023 s 67-68)

Nu foreligger Kejser af Rom, der er fint oversat af Anders Nygaard. Tidsmæssigt spænder bogen fra Cæsar, der som bekendt aldrig var kejser, og Augustus, der blev den første i 27 f.v.t. til Alexander Severus, der blev myrdet 235 e.v.t. Formålet er med udgangspunkt i fakta og de meninger i samtiden eller den nære eftertid, der var om kejserne, at undersøge hvordan de var som regenter og mennesker.

Kun få af de knap 30 kejsere, der ligger til grund for analysen, var ifølge Mary Beard psykopatiske, hvilket vel heller ikke havde gjort det muligt at holde sammen på et så stort imperium gennem flere hundrede år. Som en appetizer indleder Mary Beard med en skildring af en af de få psykopater, den i nutiden nærmest ukendte Elagabal (kejser 218-222 e.v.t.), der til festmiddage kunne finde på at lægge pruttepuder under gæsterne og engang skulle have ladet det regne med blomsterblade over gæsterne i et så voldsomt omfang, at de ikke kunne få luft og blev kvalt. Han skulle være så ødsel, at han aldrig havde brugt den samme sko to gange og skulle have ladet sne og is hente om sommeren fra bjergene til sine sommerhaver. Som Mary Beard udtaler i et interview med det (populær)videnskabelige britiske tidsskrift BBC History (Vol. 24 no.11): "Nero was a pussycat in comparison".

Ved nærmere kildegennemgang viser det sig, at mange af disse og lignende historier nok nærmere er udtryk for en kejserfjendtlig tradition end kolde facts. Tilsvarende kan kilder, såsom Plinius den Yngres stærkt rosende Lovprisningstale (panegyrik), holdt over kejser Trajan i senatet år 100 e.v.t., umiddelbart få de fleste læsere til at føle, at Plinius i for høj grad fedter for kejseren, men Mary Beard bruger kilden til at belyse, hvordan de romerske embedsmænd ønskede at kejseren skulle være. Lovprisningen var dels en kritik af den tidligere kejser Domitian, dels en inspiration til hvordan en god kejser burde være, ja,

nærmest en slags jobbeskrivelse. Dermed er den til tider kvalmende kilde lige pludselig nærværende og vedkommende. Det gennemgående krav til kejsere, som langt fra alle kunne opfylde, lå i det latinske begreb "civilitas", hvilket kan forstås "som det at opføre sig som en borger".

Udover denne indledning er der 10 kapitler i bogen, hvor vi følger de grundlæggende regler, oplever hvordan det er at være tronfølger, er med til middagsselskaber hos kejsere, hvis paladser beskrives, ligesom det gøres klart, hvem der udgjorde hoffet, og hvordan kejsere brugte dette. I andre kapitler følger vi kejsere på arbejde og i deres fritid, deres rejser til udlandet, og det hele slutter med en diskussion af, hvad det vil sige, at (mange af) kejsere blev til guder efter deres død. I Epilogen gør Mary Beard rede for, hvorfor hun slutter bogen i 235: æraen med én mand som kejser for hele riget slutter. I perioden 235-285 skulle der have været ca. 30 kejsere, og flere af dem var højst regionale kejsere, og i nogle tilfælde var der flere kejsere på én gang.

Forrest er der en oversigt over kejsere, et kort over den romerske verden, hvor Donau foruden den reelle flod ved en lille fejl også er blevet betegnelsen for Dnipro(!), et kort over det centrale Italien og Rom samt kejsertovene. Bagerst er der nogle tanker over kejsernes navne og i stedet for et egentligt noteapparat fyldige afsnit om forslag til videre læsning for de enkelte kapitler (i alt 53 sider!) Og her skal Anders Nygaard udover den fortrinlige oversættelse roses for også at have inddraget kilder, der er udgivet på dansk. I hvert kapitelafsnit i disse noter afsluttes med henvisninger til, hvilke relevante monumenter (fortrinsvis i Rom), der er værd at besøge i forbindelse med det enkelte kapitel, hvilket kan være en god hjælp til den lærer, der planlægger en studietur til Rom. Udover en billedfortegnelse og et register er der en tidslinje på 5 sider, der har nedslag på litterære skikkelser, datoer, begivenheder samt herskere, perioder og krige fra 49 f.v.t. til 238 e.v.t.

Bogen har mange velvalgte illustrationer i forbindelse med teksten, og i midten er der hele 24 farveplancher med alt fra vægmalerier fra Augustus' hustru, Livias villa til den store kamé fra Frankrig (med afbildninger af Augustus, Livia og kejser Tiberius).

Det vil føre for vidt at gennemgå alle kapitler her, så jeg har valgt at sætte fokus på kapitel 7 ("Fritid?") fra side 275-310. Spørgsmålet henviser til, at det næppe er muligt at skelne mellem en kejsers fritid (otium på latin) og arbejde (negotium på latin). I det omfang der er tale om fritid, ved vi fra kilderne, at nogle kejsere brugte den til litterære studier (og eventuelle skrivelier) og retorik, andre om ikke alle til sport og (terning)spil, mens få interesserede sig for musik og malerkunst. Kilderne nævner også særprægede hobbyer: således skal kejser Titus have moret sig med at efterligne andres håndskrift!

For den enkelte romer spillede underholdning en stor rolle, og her var kejseren med som aktiv tilskuer. Der var tale om gladiatorkampe i arenaerne (Colosseum blev indviet år 80 e.v.t.), hestevæddeløb på Circus Maximus og skuespil i f.eks. Marcellusteatret (fra Augustus' tid). Jagt var endnu et element i kejsernes fritid. Alle disse former for underholdning skildres fint af Mary Beard. Under hvert afsnit gives eksempler på, hvordan de enkelte kejsere skulle have ageret i forskellige situationer. Således beklagede Caligula, at de sejrende gladiatorer fik mere opmærksomhed end han, og Commodus deltog selv på grusom vis som sikker vinder i arenaen.

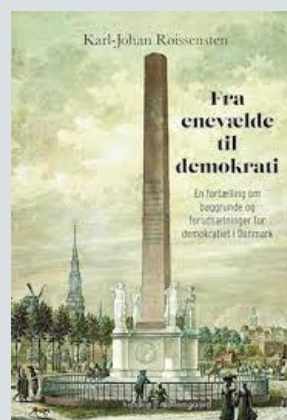
Alt i alt er det en bog, der er velskrevet (og flot oversat). Den vil være en øjenåbner for mange, der ikke har beskæftiget sig så meget med den romerske kejsertid, og for mere erfarne lærere i Roms historie er der også meget nyt at hente. Således er jeg blevet opmærksom på, hvilke problemer det kunne medføre at holde de store middagselskaber, da det viser sig, at køkkener selv i de store kejserlige paladser var meget små. Selv med stort slavehold må det have givet problemer. Og hos mange af kejsere er det nærliggende at sammenligne med nulevende auto-krater rundtomkring.

Bogen får den varmeste anbefaling og bør indkøbes til skolens bibliotek. Den er god at bruge for læreren, og et par sider kan også anvendes til de store skriftlige opgaver, ligesom Mary Beards tanker om brug af en kilde som Plinius den Yngres panegyrik kan skabe en metodisk og kildekritisk diskussion.

Kai Verner Nielsen

Et forsøg på en Danmarkshistorie

Karl-Johan Røissensten: Fra enevælde til demokrati. En fortælling om baggrunde og forudsætninger for demokratiet i Danmark. Forlaget Mellempgaard 2023, 136 sider, 169,95 kr.

Karl-Johan Røissensten er cand.polit. og har arbejdet 29 år i Undervisningsministeriet, og nu har han et job som kassemedarbejder i et supermarked. Han har altid været interesseret i historie, og med denne bog vil han gerne formidle en "Danmarkshistorie i øjenhøjde", som han selv skriver i forordet s. 10.

Det er spændende at give sig i kast med historieskrivning, for af egen erfaring ved jeg, at man ved at skrive kan få styr på et stort stofområde

og få værdifulde indsigter. Men hvis man vil udgive sine skrivelser til en større læserskare, kræver det dog noget mere.

For det første må man have en opmærksom redaktør og meget gerne nogle medlæsere, der kan fange fejl, uklarheder og dårlige formuleringer. Samtidig kan medlæsere stille de kritiske spørgsmål, der altid vil forbedre resultatet. Forfatteren skriver et udmærket og ligefremt dansk, men der indsniger sig en del grammatiske og sproglige fejl, ligesom der også forekommer flere gentagelser. Bogen virker som et énmandsprojekt.

Kildematerialet er begrænset. Hovedkilden synes at være Politikens Danmarks Historie bind 4-13, hvortil kommer et dusin værker om særlige emner. Bøgerne i litteraturlisten s. 134-135 mangler i øvrigt både forfatter og årstal.

Det snævre kildemateriale betyder, at mange sider af den relevante historie slet ikke bliver belyst på en forsvarlig måde. Et eksempel er tilblivelsen af det danske demokrati i årene omkring 1848-1849.

De dramatiske begivenheder med krigen, møderne i Slesvig/Sønderjylland og i København, kongens handlinger, Den grundlovgivende Forsamling og meget mere er dårligt belyst i denne fremstilling. Læseren efterlades derfor helt forvirret i forhold til de kræfter og faktorer, der betød, at Danmark kunne gå fra enevælde til en form for demokrati på kort tid.

Bogens titel er "Fra enevælde til demokrati – En fortælling om baggrunde og forudsætninger for demokratiet i Danmark", men forfatteren inddrager en del andre forhold, som ikke har meget med det at gøre. I begyndelsen gennemgås fx købstadsrettigheder, lavsvæsen og handelen med slaver. Og senere i bogen får vi interessante oplysninger om Johanne Luise Heiberg og hendes mand, men det forekommer ret irrelevant. Og dette peger på det grundlæggende problem for bogen: Der mangler en klar 'rød tråd', problemstilling eller et tema. Det virker noget tilfældigt, hvad der bliver inddraget og belyst.

På samme måde savner jeg omtale af de forskellige synsvinkler eller diskussioner om historien. Vi bruger historien til at forstå vores egen tid (og fremtid), og hvilke punkter skaber stadig ophedede diskussioner? Hvordan skal vi i dag se på Estrup og forfatningskampen? Eller var det statskup, da kongen i 1920 afskedigede ministeriet Zahle og kastede Danmark ud i en forfatningskrise?

Bogen slutter med Påskekrisen 1920 og den store genforeningsfest på Dybbøl Banke. Det er et rimeligt holdpunkt, for nu var landet blevet helt igen, og demokratiet var blevet fast forankret med Systemskiftet i 1901 og ikke mindst kvindernes valgret fra 1915.

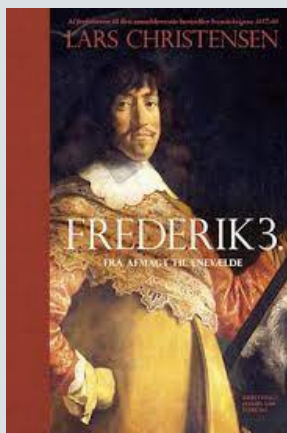
I en samlet vurdering af denne fortælling må man også nævne, at bogen mangler illustrationer, oversigter, figurer og lignende, der kan gøre læseoplevelsen bedre.

Der findes i dag virkelig mange fremragende både lærde og mere populære værker om Danmarks overgang fra enevælde til demokrati, som kan bruges i stedet.

Ulrik Grubb

Manden der reddede Danmark

Lars Christensen: Frederik 3. Fra afmagt til enevælde, Kristeligt Dagblads Forlag 2023, 659 sider, illustreret i farver, 295 kr.

Historikeren Lars Christensen (f.1970) har tidligere skrevet om Svenskekrigene 1657-1660, Hannibal Sehested og Store Nordiske Krig. I sin nyeste bog tager han fat på den første enevældige konge, nemlig Frederik 3 (1609-1670).

Frederik 3. var den næstældste søn af Christian 4. og blev i sine tidlige år placeret i de nordtyske områder Bremen-Verden, Halberstedt og Stade og nåede her at blive gift med Sophie Amalie af Braunschweig-Lüneburg kort før områderne gik tabt i forbindelse med Torstenssonfejden 1643-1645. Det var ikke sidste gang, at Frederik måtte navigere i et vanskeligt politisk terræn.

Christensen behandler denne periode i de første fire kapitler og viser hvordan bogens hovedperson i denne periode både mødte et stærkt borgerskab i Bremen, men også blev præget af nordtyske tanker om enevælde. I de næste fem kapitler beskrives, hvordan Frederik først bliver valgt til konge med en meget stram håndfæstning, men senere gennem politisk-taktisk snilde formåede at vriste sig fri af rigsrådet og gradvist komme i en position, hvorefter der efter den 2. Karl-Gustav krig kom en mulighed for at indføre enevælden i Danmark.

Bogens tre sidste kapitler omhandler den tidlige enevælde med dens mange reformer i retning af en magt- og skattestat, 1660'ernes mudrede europæiske stormagtspolitik og ikke mindst Frederik 3.'s mere fredelige sysler ved hoffet og hans interesse for kunst, teologi og videnskab.

Bogen er grundig og lang og i sig selv nok for grundig til gymnasiebrug. Christensen er dog flittig til at forholde sig til andre danske historikers opfattelse af begivenheder og dermed ville uddraget om enevældens indførelse

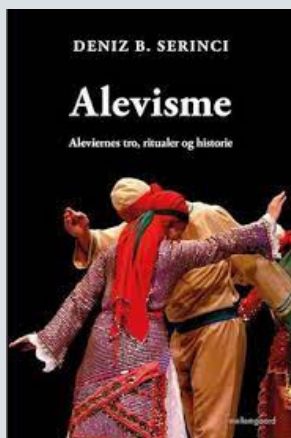
(s.429-458) måske kunne danne udgangspunkt for at forløb om enevælden. En anden vinkel kunne være at læse kapitel 8 som eksempel på 1600-tallets krigsførelse med dets fokus på at leve af landet. En tredje mulighed kunne være at arbejde med Bergenaktionen i 1665 (s.524-537), hvor Danmark er som en lus mellem to negle i konflikten mellem England og Nederlandene, og man kunne få eleverne til at overveje, hvad de ville have gjort i kongens sted.

Bogen er klassisk dansk historieskrivning og anbefales varmt til læsere med interesse for dansk og europæisk politik i 1600-tallet.

Rasmus Thestrup Østergaard

Alevisme. Aleviernes tro, ritualer og historie

Deniz B. Serinci: Alevisme. Aleviernes tro, ritualer og historie. Forlaget Mellemgaard 2023. 186 sider, 189,95 kr. inkl moms.

Deniz Serinci har skrevet en bog om alevierne, en religiøs gruppe i Tyrkiet, som gennem mange år har været vanskeligt stillet, da de ikke alene er en religiøs minoritet, men også bl.a. består af kurdere, som derudover er kulturelt-nationalt mindretal med et spændt forhold til den tyrkiske majoritet.

Bogen giver et meget fint indblik i aleviernes tro, ritualer og historie. Hvad angår aleviernes tro, vil man nok religionshistorisk placere dem indenfor Islam, men alevismens forestillinger er så forskellige fra både sunni- og shia-islam, at det ikke er underligt, at alevier selv diskuterer, om de egentlig er muslimer – eller blot netop alevier.

Af de to hovedretninger er alevismen mest i slægt med Shia-islam og deler deres opfattelse af, at Ali, profeten Muhammeds fætter og svigersøn, samt hans efterkommere er de rette islamiske ledere – eller imamer, som de kaldes indenfor Shia-islam. Men derefter slipper lighederne med de større islam-retninger hurtigt op. Alevierne opfatter i modsætning til dem mennesket som guddommeligt, lægger mindre vægt på Koranen, har ikke moskeer, tror på reinkarnation og praktiserer helt andre ritualer, som bl.a. i høj grad involverer musik og dans. De tager meget sjældent på pilgrimsfærd til Mekka og faster ikke under ramadanen, men på andre tidspunkter, hvor de mindes religiøse personligheder fra deres egne myter. Forskellene

skyldes bl.a., at alevismen også er påvirket af sufisme og østlige religioner som buddhisme og zarathustrisme samt af shamanisme.

Der er en vis logisk sammenhæng mellem aleviernes status som religiøst mindretal og deres holdning til forholdet mellem religion og politik. I modsætning til en stor del af det tyrkiske sunni-muslimske flertal er alevierne som regel sekularister, dvs. tilhængere af en adskillelse af religion og politik, som netop vil give dem selv større frihed til at praktisere deres tro. Serinci hævder desuden, at alevierne generelt har et liberalt og afslappet forhold til religiøsitet.

Forfatteren gennemgår grundigt aleviernes historie som forfulgt mindretal i først Osmannerriget og senere i det moderne Tyrkiet. I løbet af denne gennemgang får læseren et ganske godt indtryk af den politiske udvikling, særligt fra 1950 og fremefter. På grund af det særlige fokus på alevierne kommer alt dog ikke med, fx omtales Gülen-bevægelsen, men ikke kupforsøget i 2016.

Bogen giver dermed et indblik i aleviernes særlige historie, men også i samspillet mellem sekularistisk kemalisme, militærets rolle samt islamismens gradvise styrkelse, som munder ud i AKP's og Erdogans dominerende rolle i nutidens tyrkiske politik. Men netop ved at følge alevierne og dermed også indirekte kurderne, får man et indblik i den tyrkiske oppositions holdninger og dilemmaer. I en tid, hvor Tyrkiet spiller en væsentlig rolle i europæisk politik, er det interessant med dette blik på, at både tyrkere i Tyrkiet og udvandrere med relation til Tyrkiet er en sammensat størrelse – og at forholdet mellem religion og politik i Tyrkiet er komplekst og under stadig forandring.

Deniz Serinci lægger ikke skjul på sin sympati for alevierne og sit tilhørsforhold til denne gruppe. Forskellige steder i bogen er det meget tydeligt. Fx virker det næsten som om, at de religiøse myter omkring slaget ved Karbala er historiske fakta hele vejen igennem. Andre steder handler det mere om, at drabene på og forfølgelserne af alevier bliver skildret meget medfølelsesfuld og dramatisk – men her er der til gengæld ingen diskussion om, at de har fundet sted, og at brutaliteten vitterligt har været stor.

Hvad angår bogens præcision i beskrivelsen af aleviernes tro, ritualer, historie samt Tyrkiets politiske udvikling har jeg som anmelder ikke forudsætninger for at vurdere den i dybden. Men tilbage står under alle omstændigheder, at bogen giver et solidt indblik i et emne, som ikke er voldsomt beskrevet eller kendt i Danmark – på trods af, at der lever 6-10.000 alevier her.

I øvrigt bør det bemærkes, at Deniz Serinci giver udtryk for, at de syriske alawier godt nok er i religiøst slægtskab med alevierne i Tyrkiet, men også på nogle punkter har en helt anden opfattelse af troen og de religiøse skikke. I

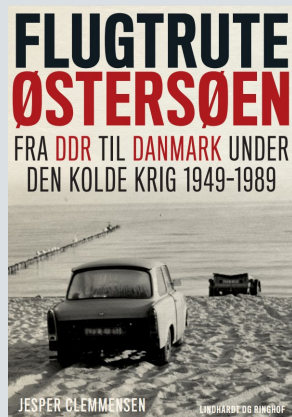

Syrien er alawierne centralt placeret i landets konflikter, da de er tæt knyttede til Bashar Al-Assad.

Hans Wagner

Flugtrute Østersøen

Jesper Clemmensen: Flugtrute Østersøen – Fra DDR til Danmark under Den Kolde Krig 1949-1989, Lindhardt og Ringhof 2023, 400 sider, 349,95 kr.

Flugtrute Østersøen (FØ) er en genudgivelse af en bog fra 2012, men opdateret og med nye fortællinger således at det i væsentligt omfang er en ny bog, vi står med. Når man finder det relevant at genudgive en bog, må man som læser spørge hvorfor? I dette tilfælde kan jeg umiddelbart komme i tanke om to forhold (før jeg starter læsningen). Krigen i Ukraine

har fået nogle kommentatorer til at tale om Den Kolde Krigs genkomst – og måske bliver Østersøen i endnu højere grad centrum i konflikten mellem Vesten og Rusland med NATO-udvidelsen. Derudover kan der være paralleller mellem flugten over Østersøen og i dag over Middelhavet. Clemmensen selv "vil overlade det til læseren at trække tråde mellem fortid og nutid" (s. 9).

I 2012 fik bogen meget fine anmeldelser, og efter endt læsning kan jeg kun tilslutte mig rosen. Der er tale om en bog, der på spændende vis formår at koble den store og den lille fortælling sammen, så man får en bedre forståelse af både den enkelte flygtning og dennes situation og rejse og af det politiske systems funktionsmåde i DDR og Den Kolde Krigs brudflader mere generelt.

Mange kapitler starter med den lille historie, som man ofte kastes direkte ud i, så læseren spændt følger med i udviklingen. Ender det godt eller skidt med denne flygtningens flugtplan? Samtidig gør Clemmensen udstrakt brug af flashbacks, der også bidrager til spændingsmomentet ved at trække det ud.

I en forholdsvis lang bog med fokus på mundtlige beretninger kunne man godt frygte, at der simpelthen ville være for mange enslydende beretninger, men det er heldigvis ikke tilfældet. Forfatteren har uden tvivl måttet udvælge med brutal hånd, men det har betydet, at den enkelte historie næsten altid fører til en pointe i forhold til den store historie. Et eksempel er Thorvald Greif, der har begået "republikflugt" i 1974, men nu vil forsøge at hjælpe sin kone og to børn til også at flygte. Det skal foregå

via Bornholm, men planen mislykkes, forældrene ender i fængsel og børnene på børnehjem. Men pludselig nogle måneder senere bliver begge forældre sendt til Vesttyskland. Det viser sig, at de er blevet købt fri – en praksis, som er blevet mulig fra første del af 1960'erne – en form for "statslig menneskehandel". Senere købes børnene også fri til familiesammenføring. I flere af beretningerne spiller Stasi ikke overraskende også en rolle.

Andre gange er historien bare elementært bevægende, spændende og utrolig. Da Hauptmann Scharnetzki stjæler et militært fly i 1969 i Cottbus, og – modsat hvad de følgende MIG-jagere tror – ikke flyver mod Vesttyskland, men mod Polen og derefter stik nord til Bornholm, hvor han lander på en mark på de sidste brændstofdamppe. Eller da den danske kaptajn Harry Justesen på færgen M/S "Gedser" bliver helt i et drama, der bliver en international mediehistorie. På en overfart i 1963 spotter han en jolle med far, mor og barn samt et østtysk vagtskib i fuld fart på vej efter dem. Dertil yderligere et vesttysk fragtskib, som også er på vej mod dem, men som sejler langsommere. Til passagerernes udelte begejstring bruger kaptajn Justesen nu færgen til at spærre vejen for det østtyske vagtskib, så vesttyskerne kan nå frem og samle flygtningene op.

Endelig har forfatteren nogle gange valgt et særskilt kapitel til at fokusere på systemet i DDR. F.eks. i kapitlet "Hamskifte", der handler om Honeckers overtagelse af magten fra Ulbricht i 1971, Politbureauets liv i "vestlig" luksus i Wandlitz, 30 kilometer nord for Berlin, hvor man har slået sig ned, da det i forbindelse med arbejderdemonstrationerne i Berlin i 1953 blev lidt for "spændende" for det kommunistiske lederskab at opholde sig der, og Helsinki-aftalerne i 1975 hvor Honecker blandt andet skriver under på, at han og DDR vil overholde Menneskerettighederne. Det er ikke alt, man skriver under på, som man agter at holde. Men senere var det dog en medvirkende årsag til Murens fald.

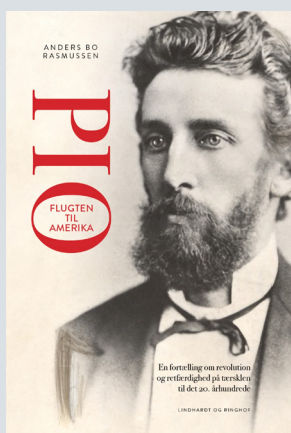
Det giver en god variation med disse kapitler. Og så giver det viden om den store historie i tilgift til den historiske empati, beretningernes lille historie lægger op til.

En meget god og anbefalelsesværdig bog, hvor det vil være muligt at udvælge enkeltkapitler til læsning i klassen – eksempelvis kaptajn Justesens fortælling nævnt ovenfor.

Troels Peter Grøn

Pio – Flugten til Amerika

Anders Bo Rasmussen: Pio – Flugten til Amerika. En fortælling om revolution og retfærdighed på tærsklen til det 20. århundrede. Lindhardt og Ringhof 2023, 330 sider, 349,95 kr

Anders Bo Rasmussens bog om Louis Pio tager afsæt i massakren på Haymarket Square i Chicago den 4. maj 1886, hvor en bombe dræbte fem politibetjente og sårede mange andre. Bomben blev kastet mod politiet under en demonstration med deltagelse af cirka 3.000 arbejdere og sympatisører. De demonstrerende ønskede blot ordentlige arbejdsforhold,

herunder en otte timers arbejdsdag og lønninger, man rent faktisk kunne leve af. Myndighederne identificerede efterfølgende den 23-årige anarkist Rudolph Schnaubelt som den mest sandsynlige bombekaster. Haymarket-demonstrationerne blev efterfulgt af en særdeles uskøn retssag, hvor syv personer blev dømt til døden. To af de dømte blev senere benådet, en begik selvmord og fire blev henrettet ved hængning. Massakren på Haymarket Square gav genlyd i hele verden. Mens dette fandt sted, befandt Louis Pio sig sammen med sin kone, Augusta Jørgensen, og deres datter, Sylvia, i byen men på god afstand af begivenhederne. Bogen glider herefter fra Chicago i 1886/87 bagud i tid til slaget på Fælled den 5. maj 1872 og Pios "flugt" til Amerika.

I Danmark var det Louis Pio, der mere end nogen anden spillede en afgørende rolle for skabelsen af arbejderbevægelsen og grundlæggelsen af Socialdemokratiet. Denne mere kendte del af historien om Pio udfoldes i bogens første del. Vi følger Pio fra hans fødsel i 1841 i en fransk-dansk familie over hans udfordrede skolegang, hans karriere som løjtnant i militæret til hans interesse for arbejderklassens forhold. Da han i 1871 udsendte første nummer af Socialistiske Blade, hvori han ret direkte opfordrede underklassen til at gøre oprør "med loven – eller uden den". Hermed var jorden gødet for Slaget På Fælled, der kostede Louis Pio en dom på seks års fængsel for "forbrydelse mod statsforfatningen". Hans to nærmeste samarbejdspartnere Brix og Geleff fik henholdsvis fem og fire års fængsel. Anders Bo Rasmussen fortæller, hvordan fængselsopholdet tærede på Pios helbred. Imidlertid blev han løsladt før tid. Det skete i 1875 i anledning af kong Christian IX's fødselsdag. Da han kom på fri fod, fortsatte han arbejdet indenfor arbejderbevægelsen. Det gjorde han i sikker forvisning om, at myndighederne kiggede ham nøje efter i kortene. Og, siger Anders Bo Rasmussen, samtidig planlagde han i yderste hemmelighed at rejse til Amerika. Et friere liv her synes for Pio at være et tillokkende alternativ til et liv i Danmark, hvor han konstant levede med frygten for at blive arresteret af de danske myndigheder. Ved et møde med politikommissær Martin Hertz indvilgede han i at forlade Danmark for resten med 10.000 kroner på lommen.

Et liv i Amerika blev ikke mindre tillokkende af, at Hertz havde gjort Pio det klart, at han ville blive fængslet, hvis han sagde nej til tilbuddet. Pio agtede at anvende pengene (som han i øvrigt ikke orienterede Augusta om) til at starte et nyt liv og en socialistisk koloni i Kansas i USA. Den 23. marts 1877 rejste Pio fra Danmark – en afrejse, der hurtigt i pressen og i fagbevægelsen blev omtalt som 'flugten til Amerika'.

I bogens del 2 følger vi Louis Pios liv og hans mange projekter i Amerika. Det første af disse var forsøget på at etablere den socialistiske koloni i Kansas. Forsøget mislykkedes. Som forfatteren skriver: "Alt, hvad der kunne gå galt, var gået galt mellem kolonisterne". Om end Kansas-projektets fiasko sårede Pios stolthed og gjorde et alvorligt indhug i hans kapital, var han ikke knækket. Anders Bo Rasmussen følger herefter Pios forsøg på at organisere ikke mindst de skandinaviske arbejdere i Chicago, herunder arbejdet inden for fagforeningen Knights Of Labour (Arbejdets Riddere), hvor ambitionen var at skabe en skandinavisk underafdeling. I dette arbejde blev Pio konfronteret med, at der i den amerikanske arbejderbevægelse var to vidt forskellige tilgange til den faglige kamp. Pio stod selv for en linje, der gik ind for, at forbedringer i arbejdsforholdene skulle opnås gennem en "fredelig overenskomst" med arbejdsgiverne. Altså en ikke-voldelig kurs. Modsat ham stod August Spies og en gruppe tysktalende anarkister for at bruge vold. – En kurs der førte direkte til bombeeksplosionerne på Haymarket Square den 4. maj 1886.

I bogens del 3 fokuseres på tiden efter Haymarket Square. Også her kastede Pio sig over en række projekter. Et af disse var skabelsen af en koloni i Florida – The White City. Det blev et projekt, der kuldsejlede på grund af magtkampe og svindel. Og samtidig et projekt der tærede så meget på Pios kræfter, at han i foråret 1894 vendte tilbage til Chicago som en syg og nedbrudt mand. Den 27. juni 1894 døde Louis Pio, 52 år gammel.

Undervejs i bogen giver Anders Bo Rasmussen også læseren et indblik i den private Louis Pio. Pio, der tidligere havde taget afstand fra ægteskabet som institution, blev i 1877 gift med Augusta Jørgensen. De fik udover datteren Sylvia, som de havde med på rejsen fra Danmark til Amerika, to sønner: James Percival og Herbert. I bogen skriver forfatteren, at Pio betragtede de skandinaviske indvandrere som "civilisationens budbringere i det fjerne vesten". Et udgangspunkt der betød, at USA's oprindelige befolkning, de farvede og kineserne ikke var omsluttet af den solidaritet, Pio følte overfor den hårdt arbejdende del af befolkningen. Ifølge forfatteren købte han således ind på datidens syn på de tidligere slaver som "seksuelle rovdyr, ude af stand til at styre deres drifter". Ligesom han støttede 'The Chinese Exclusion Act', idet kineserne accepterede alt for lave lønninger og ikke kunne integreres. Sagt med Anders Bo Rasmussens ord støttede Pio en i datiden fremherskende fortælling om, at der var "en vildskab over både

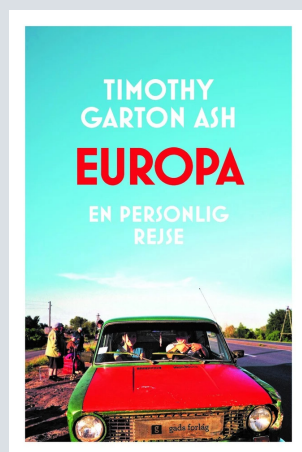
indianere, asiater og sorte amerikanere, som var med til at retfærdiggøre behandlingen af disse befolkningsgrupper”.

Bogen om Louis Pio med undertitlen ”En fortælling om revolution og retfærdighed på tærsklen til det 20. århundrede” er såvel velskrevet som spændende læsning. Den gængse viden suppleres af ny viden og nye facetter på personen Pio. Bogen bør anskaffes til skolernes biblioteker, og den er bestemt brugbar som materiale til elever, der vil skrive om fx den danske arbejderbevægelses historie eller udvandringens historie.

Jens-Peter Fage Madsen

Europa. En personlig rejse

Timothy Garton Ash: Europa. En personlig rejse. Gads forlag 2023, 460 sider, 349,95 kr.

Forfatteren hævder, at der egentlig findes mange ”Europaer” alt efter, hvordan man definerer og opfatter dem: ”Det ville dog stadig ikke dække det Europa, som betyder mest for de fleste af os: den verdensdel vi selv har oplevet” s.64

Bogen bliver så Garton Ash’s forsøg på at beskrive det Europa, som han oplever.

Han tager os med på en fascinerende personlig rejse i tid og sted. Udgangspunktet er 1945, afslutningen på 2. verdenskrig, som hans far deltog i som engelsk soldat.

Vi følger ham på rejsen gennem hans unge år under den kolde krig, især hans relationer til Øst- og Centraleuropa, hvor han studerer, og hvor hans ægtefælle er fra. Særlig Polens omskiftende år i 1980’erne bliver detaljeret beskrevet. Gennem de urolige år i 80’erne når han på sin europatur frem til murens fald og de nye tider for Europa og mulighederne for endelig at få et samlet Europa.

Garton Ash har mødt mange europæiske politikere og personligheder. Hans samtaler med disse spiller en stor rolle i hans meget personlige fremstilling af den historiske udvikling. Det er kun på det overordnede plan, at hans fortælling er en kronologisk fremstilling af Europas historie. De enkelte kapitler fremstår som forfatterens selvvalgte nedslag til forståelse af udviklingen.

I afsnittet ’I Triumf’, der dækker perioden 1990-2007, beskrives Europas genrejsning efter murens fald. Læseren bliver mindet om, hvor mange muligheder der lå i de tidlige halvfemsere for et forenet Europa i samarbejde med nabolandene mod øst. Vi bliver mindet om Putins åbenhed over for samarbejde i begyndelsen. Og det var en voldsom udvikling. I januar 1990 var der ni stater i det østlige Europa – herunder Jugoslavien og Sovjetunionen. 10 år senere, i 2010, var der 24 stater, der alle hurtigt skulle forandres fra topstyrede kommunistssamfund til liberale demokratier!

Det er spændende læsning, og det er godt at blive mindet om den helt enestående udvikling, som blev gennemlevet i den østlige del af Europa i årene efter murens fald. Ash beskriver både udviklingen, som den store succes den blev, men også de problemer der opstod med den hurtige udvikling.

”Over hele Europa var der en konstant kamp mellem orden og uorden, mellem samarbejde og konfrontation og mellem integration og opløsning.” s.216

De mange fremskridt beskrives, men kapitlet indeholder også de dystre sider af perioden: Jugoslaviens opløsning og borgerkrig og de første anslag til nedtur. Det gælder problemerne efter 9/11, hvor han karakteriserer amerikanernes reaktion som en strategisk afvej, som betyder, at amerikanerne overser udviklingen i Kina og Rusland! Også ansatserne til Brexit allerede under Tony Blair, selv om han var EU-tilhænger, og de voksende problemer med det voksende antal muslimske indvandrere i de europæiske lande nævnes!

I kapitlet ’Hybris’ giver Ash sit bud på, hvorfor troen på den vestlige samfundsmodel led et knæk, først og fremmest synligt i forbindelse med finanskrisen i 2008, men også den generelle manglende evne til at se på den fare, der ligger i at ”vi følte – at vi vidste, hvilken vej historien ville gå. Det er altid en fejl at tro, og en fejl historikerne burde være de sidste i verden til at begå” s. 307

Ash understreger, at han har kaldt sit sidste afsnit for ’Vaklen’ (2008-2022) og ikke Faldet. Afsnittet omhandler tiden fra 2008 til 2022, hvor han analyserer det tilbageslag, som Europa gennemlever i perioden efter de ”succesrige år”.

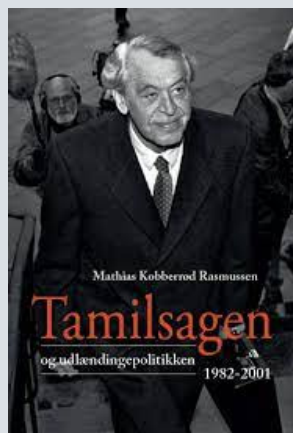
Det drejer sig først og fremmest om europæernes manglende evne til at se Putins intentioner i tide, opløsningstendenser med Brexit som symbol, men også problemet med europæisk terrorisme, især udtrykt ved angrebet på ”Charlie Hebdo”, den europæiske flygningekrise i 2015 og de aktuelle problemer med migranter, der har skabt et Europa der opretter nye ”mure”. I kapitlet ’Nedbrydning’ gennemgår Ash den trussel, som de illiberale regeringer i Polen og ikke mindst Ungarn udgør for Europa.

I sin afslutning understreger Garton Ash, at de to "overlappende perioder efterkrigstid og eftermurstid", som bogen dækker, slutter endegyldigt med Ruslands angreb på Ukraine. Han skitserer sin pessimistiske vision for fremtiden, men det er ikke en vision uden håb for det Europa, som han elsker, og som bogen dybest set er en stor hyldest til!

Johannes Lebech

Grundig og solid analyse af Tamilsagen

Mathias Koberrød Rasmussen: Tamilsagen og udlændingepolitikken 1982-2001. Syddansk Universitetsforlag, 352 sider, 349 kr.

I kølvandet på rigsretssagen mod Inger Støjberg i 2021 kommer her en meget grundig analyse af den forrige rigsretssag, nemlig den mod Erik Ninn-Hansen, som førte til domfældelse i 1995. Den sag havde allerede i januar 1993 udløst et regeringskifte, da statsminister Poul Schlüter valgte at træde tilbage som følge af undersøgelsesrettens rapport.

Mathias Kobberød Rasmussens beskriver og analyserer ikke bare Tamilsagens lange forløb op til 1995 særdeles grundigt. Han sætter også sagen i kontekst og perspektiv: som en central fase i udlændingepolitikken efter den meget liberale og stærkt forkætrede udlændingelov fra 1983; som en konsekvens af interne spændinger i regeringen; som en del af spillet omkring de svage mindretalsregeringer, Poul Schlüter ledede 1982-1993; og endelig som et udslag af det dybest set uafklarede forhold mellem en stærk minister og hans topembedsmænd.

Bogen er baseret på et enormt kildemateriale. Det er næsten en underdrivelse at hævde, at bogen er veldokumenteret: 1065 noter til 289 sider. Men forfatteren formidler det komplicerede forløb med et glimrende blik for både de overordnede linjer og de væsentlige detaljer.

På mange måder er tamilsagen fascinerende: Hvordan kunne Erik Ninn-Hansen – Folketingets nestor, en erfaren og stærk minister, der selv var jurist og om nogen vidste, hvordan det politiske spil på og omkring Christiansborg fungerede – ende med at miste al prestige og (tro)værdighed på grund af en sag om at stille familiesammenføring for et par hundrede tamilske flygtninge i bero? Det er faktisk en gåde, man egentlig ikke bliver meget klogere på

ved at læse bogen. Og paradoksalt nok er netop det en af bogens kvaliteter!

Mathias Kobberød Rasmussen påviser, hvordan Ninn-Hansen havde adskillige muligheder i forløbet for at gøre indrømmelser og derved få stoppet det retslige efterspil, hans "nedprioritering" – som han selv kaldte det – af familiesammenføringerne havde sat i gang. Men det nægtede han konsekvent. Og hans begrundelse var, at: "Han mente at have folket bag sig i sin stramme flygtningepolitik og -administration" (s. 166). Det kan meget vel være rigtigt, men det nyttede ikke noget, når han bevidst både brød gældende lov og kom i mindretal i Folketinget.

En afgørende faktor for, at tamilsagen så at sige kom ud af kontrol, var, at sagen blev taget op i medierne. Ja, Kobberød Rasmussen hævder ligefrem at behandlingen af sagen var et gennembrud for den undersøgende og kritiske journalistik i Danmark. Her kom særlig DR's dokumentar "Blodets Bånd" (1990) til at spille en væsentlig rolle. Journalist Alex Frank Larsen tog til Sri Lanka og interviewede familiemedlemmer, der ikke var blevet familiesammenført og fik indsamlet fortrolige dokumenter fra myndighederne. Dokumentaren var en belastning for Ninn-Hansen, og en efterfølgende direkte sendt diskussion mellem Alex Frank Larsen og Ninn-Hansen gjorde kun problemerne større for sidstnævnte.

Bogen er lang og detaljeringsgraden er høj. Men den er, som forfatteren selv er inde på, den første videnskabeligt funderede analyse af tamilsagen. En kort, men stærk sammenfatning af mange af bogens pointer giver Kobberød Rasmussen i bogens korte "Konklusion" (s.277-83). Her er også en kort sammenligning af rigsretssagerne mod Ninn-Hansen og Inger Støjberg. Lighederne mellem de to sager er påfaldende; det gælder ikke mindst de to ministres begrundelser for hver deres ulovlige praksis.

Bogen kan næppe anvendes i undervisningen. Dygtige opgaveskrivende elever vil nok kunne bruge uddrag bogen. Men den kan varmt anbefales til lærere med interesse for dansk politik.

Henrik Bonne Larsen

Biografi om overset dansk konge

Søren Mentz: Frederik 5. Den elskværdige europæer. Gads Forlag, 320 sider, 349,95 kr

I en almindelig danmarkshistorie står der ikke meget om kongen fra 1746 til 1766, Frederik 5. Han udfylder pladsen mellem sin pietistiske far Christian 6. og sin sindssyge søn Christian 7. Han fremstilles undertiden som en drukkenbolt og horekarl, hvilket især bygger på 1700-tallets hofsladdertaske Charlotte

Dorothea Biehl. I 2020 fik han en kortvarig berømmelse, da nogle kunstnere sænkede en gipsbuste af ham i Københavns havn. Desuden kender mange rytterstatuen på Amalienborg Slotsplads, men de færreste ved nok, at det er Frederik 5.

Det er også svært at skrive noget om ham, for han fylder ikke meget i de danske kilder, og han har ikke selv efterladt sig noget skriftligt. Men Søren Mentz bygger i høj grad på den engelske gesandt Walter Titley, der opholdt sig i Danmark i hele Frederiks regeringstid og var en nær ven af kongefamilien. Hans indberetninger ligger stadig i de engelske arkiver, og de er en god kilde til både Frederik 5. og den europæiske politik i 1700-tallet.

Mentz giver en grundig beskrivelse af hele Frederiks levetid, ikke bare hvad angår danske, men også europæiske forhold. Han veksler mellem europæiske afsnit, der i høj grad bygger på Titley, og danske afsnit, hvor Biehl er en af kilderne. Der er også mange kulturhistoriske skildringer. Frederik 5. var alkoholiker, men vi får god besked om drikkevanerne hos de europæiske fyrster og i overklassen. Desuden analyserer forfatteren begrebet maitresse. Europæiske fyrster, adelsmænd og rigmænd havde ofte (ved siden af deres hustru) en officiel maitresse, som de udstyrede med en lejlighed og møbler samt penge. Det var ikke hemmeligt, de gik i teatret med hende, uden at det vakte forargelse. Frederik 5. fulgte dette mønster. Når han ikke kunne have sex med dronningen, fordi hun var gravid, gik han til maitressen – og omvendt.

Bogen indeholder også et afsnit om rokokoen i forbindelse med opførelsen af Frederiksstaden. Senere er der et afsnit om merkantilismen i forbindelse med handelen i Trankebar i Indien. Også slaveriet og sukkerproduktionen i Caribien samt handelen på Middelhavet behandles. Frederik 5. tog ikke selv ret meget del i dette, men han ejede en plantage med slaver i Caribien.

Mentz gennemgår styreformerne i Frankrig og England i 1700-tallet. De blev som bekendt mere og mere forskellige i århundredets løb. Danmark blev regeret på sin egen måde. I 1700-tallet bestod den danske administration af 5 kollegier, som styrede hver sit område. Lederne af disse kollegier, kaldet excellencerne, havde sæde i Statsrådet (Gehejmekonseilet) hvor kongen var formand. Frederik 5. deltog i statsrådsmøderne fra 1743, og ledede møderne efter faderens død. Flere af excellenserne var Frederiks gode venner. Dette gjaldt også overhofmarskallen A. G. Moltke.

Den engelske gesandt Titley og dronning Louise, der kom fra det engelske kongehus, ønskede nærmere tilknytning til England, mens excellencerne ønskede at fortsætte tilknytningen til Frankrig, der støttede Danmark finansielt. Det kom til kriser både i 1749 og 1751. Signalerne fra Frederik var i begge tilfælde uklare, han ønskede at gøre alle tilpas, men tilknytningen til Frankrig fortsatte. Det meste af 1700-tallet var jo fredstid for Danmark, og bogen analyserer det komplicerede spil mellem de europæiske lande og Danmarks rolle i den sammenhæng. Særlig den preussiske syvårskrig gav store problemer. Desuden kom det til en alvorlig krise i 1762, da hertugen af Gottorp blev russisk zar under navnet Peter 3. Han indledte straks en krig mod Danmark, der dog sluttede, før den rigtig begyndte, da han blev afsat og myrdet af sin hustru Katharina (Den Store). Frankrigs svagere stilling efter syvårskrigen betød, at Danmark knyttedes nærmere til England, især ved forlovelsen mellem kronprins Christian (d. 7.) og Caroline Mathilde, en søster til Englands konge Georg 3.

I dec. 1751 døde dronning Louise efter en svær fødsel, der endte i kejsersnit. Kongen sørgede meget over hende, og det som Mentz kalder hans selvdestruktion tog fart. Godt nok blev kongen gift i 1752 med Juliane Marie af Braunschweig-Wolfenbüttel. Men dette ægteskab blev ikke lykkeligt, og efter få år sluttede det ægteskabelige samliv. Samtidig steg kongens alkoholisme og hans forbrug af kvinder. Kongen havde hjælpere, der skaffede prostituerede til druk- og sexorgier. Han passede stadig sine forpligtelser og han havde stadig maitresser i København. Orgierne fandt sted i Nordsjælland, især Jægerspris. De foregik kun i kort tid, men de klæber til hans navn.

Hans helbred led et alvorligt knæk i nov. 1760, hvor han i fuldskab faldt af hesten i Jægerspris og brækkede benet. I de følgende år blev Frederiks helbred stadig dårligere, og i nov. 1765 var rejsen fra Frederiksberg Slot til Christiansborg en meget stor belastning. Han led af vattersot (væskeansamling i kroppen) og døde i jan. 1766.

Mentz skriver, at Frederik 5. ikke havde forstand på politik, han var vægelsindet, konfliktsky og behagesyg. Men han var god i rollen som landsfader. Han blev populær, han nød at være sammen med almuen og elskede folkelige fornøjelser. Også dronning Louise var folkelig og populær.

Mentz kalder det for "elskværdig enevælde" og den pæne side af Frederik 5.

I bogens konklusion kaldes han en falleret landsfader, fordi han i længden ikke kunne skjule sin alkoholisme, og det betød at den popularitet, som han havde som ung, begyndte at falme. Det havde ikke den store politiske betydning, for han fulgte sine gode rådgivere Moltke og Bernstorff. Det traditionelle billede af ham som drukkenbolt og horebuk bliver korrigeret. Han var samtidig en elskværdig landsfader, der ville det bedste for sit folk. Det fremgår af samtalerne med Titley. Desværre drak han sig ihjel.

Bogen har et omfattende noteapparat samt en kilde- og litteraturliste. Endvidere et person- og stedregister og en illustrationsliste. Bogen er flot med en meget fin indbinding. Den er omtrent i A4 format og indeholder mange malerier af de omtalte personer og steder. De er alle i farver og i fuld sidestørrelse. Mentz skriver et godt og klart dansk, så den store bog er let at læse. Det er ikke alene en biografi af Frederik 5., den fortæller også om periodens politiske historie og kulturhistorie. Kan absolut anbefales.

Jørgen Krøigård

Maleriets forbandelse

Anders Ravn Sørensen og Benjamin Asmussen: Maleriets forbandelse. Jagten på et kunstværk og dets ejere. Gads forlag 2023, 312 sider, 299,95 kr.

Hvorfor bruge oceaner af tid og energi på at undersøge et enkelt maleris historie (eller forbandelse)? Det spørgsmål stiller forfatterne og historikerne Anders Ravn Sørensen og Benjamin Asmussen indledningsvis sig selv i deres medrivende bog Maleriets Forbandelse – Jagten på et kunstværk og dets ejere, som jeg her har glæden af at anmelde. Kort sagt handler bogen om et

maleris historie og dets skiftende ejere i form af excentriske industrimagener, kunstsamlere og bedragerere.

Historien begynder i slutningen af 1700-tallet, hvor Christopher Battier, bogholder i Asiatick Kompagni, får malet sit portræt af den berømte kunstmaler Jens Juel. Et egentlig ganske kedeligt portræt i modsætning til både Battiers dramatiske men tragiske livsforløb og maleriets rejse i de næste 300 år. Det bliver en rejse, som går til både London og Portugal, og hvor skiftende ejere bliver ramt af forskellige tragiske hændelser som svindelsager, sygdom og selvmord.

Bogen er ikke en klassisk erhvervshistorisk eller kunsthistorisk fremstilling, hvilket jeg mener er en styrke. Den er med forfatterens egne ord i højere grad en dokumentarisk eller en autoetnografisk historie. Det betyder, at de to forfattere sætter sig selv i spil som aktive medskabere af historien/fortællingen på en måde, jeg bedst kender fra reportager eller fra podcastgenren. Grebet er vellykket, og det fungerer godt. De to historikere er på "skattejagt" efter maleriets historie i arkiver og samlinger, hos kunstkendere og millionærer og jeg vil gerne med. De to er nemlig godt, underholdende og ikke mindst vidende selskab.

Kunstsamlerens fascinationen af antikviteten og begær efter at eje genstanden, sammenflettes med historikerens fascination af at finde frem til fortællingen og begær efter at kende historien, at løse en gåde, at udfylde de sorte pletter på kortet. Samtidigt er det den samme slags "sult" eller begær efter svar, der får en til at læse videre. Det er elegant, velgennemtænkt og velkomponeret.

Bogen er virkelig velskrevet og velfortalt. Enkelte steder er sproget smittet af 1700-tallets krukkelige stilistik med franske titler og udtryk. Det passer dog godt til indholdet, og det er virkningsfuldt at sproget tilpasses den tid, der beskrives, uden at det bliver for meget.

Det eneste lille bitte minus, jeg vil nævne, er, at der enkelte steder bruges indforståede erhvervsbegreber og maritime betegnelser som eksempelvis "mærs", "gaffelaf-futager" eller "hypotekker", som om alle ved, hvad det er. Jeg gjorde ikke og måtte slå ordene op, men fint nok, så fik jeg udvidet mit ordforråd. Og det er ubetydeligt i forhold til det samlede indtryk.

Maleriets Forbandelse minder mig om, hvor højt jeg egentlig elsker historiefaget. Læsningen af den er en velfortjent pause fra undervisningens programatiske gennemgange af historiske kilder og lærebøger skrevet med et nødvendigt men til tider kedeligt samfunds-fagligt fokus og/eller reduktion.

Er det et minus, at bogen ikke selv indeholder flere gengivelser af malerier eller kunstgenstande? Jeg er i tvivl. Måske giver det bare anledning til, at læseren selv må på "skattejagt" på nettet og lade sig falde ned i kaninhuller af fascinerende fortællinger og underholdende historier. Måske er det en del af den lille "treat", som læsningen af denne bog er. En "treat" som alle travle historielærere bør unde sig selv.

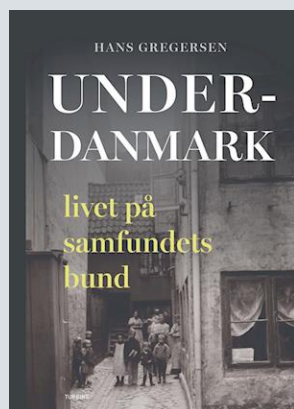
Så tilbage til spørgsmålet, Hvorfor blive ved med at søge efter historien om maleriets forbandelse? Svaret er klart: fordi der er kommet forbandet gode historier og refleksioner ud af det.

Amalia Dea Bonné

En vigtig del af Danmarkshistorien – godt fortalt

Hans Gregersen: *Underdanmark – livet på samfundets bund*. Forlaget Turbine, 485 sider. 299.95 kr.

Den nyere Danmarkshistorie er fortalt mange gange, men med denne bog får man en ny vinkel. Hans Gregersen har sat sig for at fortælle, hvordan det har været for langt hovedparten af befolkningen i de sidste århundreder frem til 1933. Her er det IKKE kongernes, adelens, officerernes, købmændenes eller embedsmændenes historie, der fortælles. Men derimod

hvordan livet har formet sig for almindelige mennesker – eller almuen, som den blev kaldt. Denne befolkningsgruppe udgjorde op mod 90% af den samlede befolkning, og Hans Gregersen har et særligt blik for de mennesker, der befandt sig helt på samfundets bund – og dem var der også mange af. Tidsrammen er fra 1600-tallet og frem til Socialreformen i 1933.

Hans Gregersen er læreruddannet fra Hjørring og har virket i mange år som lærer i Sæby, og samtidig har han skrevet en lang række bøger om historiske og kulturhistoriske emner. Han er en glimrende historiefortæller, der har styr på sit stof og er dygtig til at formidle sin viden.

Bogen på små 500 sider er i fire dele:

- Del I: De elendige
- Del II: De udstødte
- Del III: De tjenende
- Del IV: De arbejdende

I hver del beskriver Hans Gregersen, hvorledes livet formede sig for de mennesker, som ikke hørte til Overdanmark, som han kalder det. Vi begynder i de to første dele med de allernederste i samfundet som tiggere, løsgængere, rakkere, natmænd, fattige og de mange andre grupper. Hans Gregersen er dejlig konkret i sin fortælling, og man får et levende indtryk af, hvordan det var at komme på Bremerholm eller ende sine dage på fattighuset. Eller de børn, der af mange grunde endte på Børnehuset i København.

Tiggerne og de fattige har altid været et problem i de danske byer, og myndighederne har gennem tiden forsøgt at regulere forholdene på forskellige måder, først med Fattigloven fra 1708 og senere i 1803 med Loven om fattigvæsen. Det var ikke næstekærlighed, der drev lovgivnin-

gen, men i høj grad et ønske om at fjerne disse mennesker fra bybilledet.

Et markant kapitel kalder forfatteren for "Guldalderens bagside", der ser sådan ud: "Alt i alt var København i årene mellem 1800 og 1850 et både uhumskt og sygdomsbefængt sted med afgrundsdybe forskelle. Byen var befolket af en bred vifte af mennesker, hvis sociale bund blev udgjort af tyende, løsarbejdere, prostituerede, soldater, søfolk, drankere, kriminelle, tiggere og andet fattigpak. I 1808 var cirka 10% af hovedstadens befolkning under fattigforsorgen." (s.83)

Forfatteren inddrager i kapitlet både H.C. Andersen og Søren Kierkegaard med stor effekt – de kom nemlig fra hver sin del af samfundet – og kapitlet slutter med ordene:

"Jovist var Danmark på Andersens og Kierkegaards tid et yndigt land, der stod med brede bøge og bugtede sig i bakkedrag. Men det var også et stærkt polariseret samfund, hvor mange levede omkring sultegrænsen, og hvor det var en generel opfattelse blandt de bedrestillede, at det var den enkeltes egen skyld, hvis han eller hun endte på samfundets bund." (s.99)

I den tredje del med titlen "De tjenende" får man ved hjælp af mange øjenvidneberetninger og interessante fortællinger et levende indtryk af forholdene for karle og piger på gårdene, og det vil være oplagt at anvende uddrag herfra i undervisningen, så nutidens unge kan fornemme, hvorledes forholdene var for deres jævnaldrende i 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet.

Der var også mange tjenende i byerne, og forholdene for især piger, kuske og mange andre i borgerskabets husholdninger var ofte langt fra misundelsesværdige. Derfor er det interessant, at Hans Gregersen gør meget ud af fortælle om én af tjenestepigerne, som fik stor betydning. Det var Marie Christensen (1871-1945), der som 16-årig blev tjenestepige hos en lægefamilie i Frederiksværk, hvor hendes forhold var af nærmest slavelignende karakter. Men Marie gav ikke op, og hun indledte nogle år senere "en livslang kamp for bedre forhold for landets tjenestepiger". Kampen er ikke let, men et højdepunkt nås, da Tyendeloven med den forhadte skudsmålssbog blev afløst af Medhjælperloven i 1921 – og nu var det slut med at behandle tjenestefolk som andenrangsborgere.

I fjerde del "De arbejdende" er det den meget store gruppe af fæstebønder, husmænd og senere arbejdere, der bliver grundigt beskrevet. Igen bruger forfatteren med stort held de mange biografier og øjenvidneberetninger, så læseren får en præcis og konkret viden om forholdene for disse store grupper af mennesker i det danske samfund. Ligeledes er forfatteren bekendt med den relevante (skøn-)litteratur, hvor en Jeppe Aakjær, Henrik Pontoppo-

dan, Christian Christensen og Martin Andersen Nexø citeres og bruges.

Ligesom i mange andre historiefortællinger berettes om De store Landboreformer, der blev afgørende for bondestandens udvikling og fremdrift, men Hans Gregersen har et særligt blik for husmænd, daglejere og andre, der ikke fik del i dette. De måtte stadig tage til takke med ussel betaling og dårlige arbejdsforhold. Det blev der først rettet op på med husmandslovene i begyndelsen af 1900-tallet.

I løbet af 1800-tallet kom industrialiseringen til Danmark, og hermed opstod den store og voksende gruppe af arbejdere, der kom til at befolke de større provinsbyer og brokvartererne i København. Historien er fortalt mange gange før, men Hans Gregersen formår at 'holde skræen lige i munden' og holde fokus på mændenes, kvindernes og børnenes levkår i byerne. De meget lange arbejdsdage, de usunde boligforhold, de farlige arbejdspladser og meget mere. Det gøres ikke med en løftet pegefing, men gennem levende beretninger og fortællinger fra livet i byerne. Kampen for bedre forhold for arbejderne indgår helt naturligt i denne fortælling. Hans Gregersen beskriver fx indgående, hvorledes de tre forkæmpere fra Slaget på Fælleden i 1872 Pio, Geleff og Brix, helt bevidst blev fysisk nedbrudt af deres lange torturlignende fængselsophold. Det satte arbejderbevægelsen flere år tilbage, inden den i 1880'erne kunne notere den ene fremgang efter den anden.

Med Septemberforliget 1899, imødekommelse af kravet om otte timers arbejde samt en række love på fattig- og socialområdet begyndte det danske samfund i 1900-tallets første årtier at kere sig om samfundets svageste. Men det var først med Kanslergadeforliget 1933, at det virkelige gennembrud kom. Med forfatterens afsluttende ord: "Og den 20. maj skete så det, som ingen af århundredernes utallige fattige, forslidte og forsømte medlemmer af Underdanmark nogensinde kunne have forestillet sig: Den store socialreform var med kongens underskrift en realitet, og dermed var grunden lagt under velfærdsstaten. Danmark havde endelig som land taget ansvar for alle sine udsatte og svage medborgere". (s.459)

Underdanmark er smukt trykt med fine velvalgte illustrationer, bl.a. nogle herlige gamle håndkolorerede fotografier. Der er en kort oversigt over hovedårstal for social- og fattigdomsvæsnen i Danmark, noter, litteraturliste samt navne- og stedsregister.

Med sine små 500 sider er Underdanmark ikke en let sag, men den er et helt uomgængeligt supplement til traditionelle Danmarkshistorier, og enhver historielærer bør have den – og ikke mindst bruge den i sin undervisning og til opgaver.

Ulrik Grubb

Nederlag og triumf

Karsten Skjold Petersen: Nederlag og triumf. Gads Forlag 2023, 358 rigt illustrerede sider, 350 kr.

Med afslutningen af Den Store Nordiske Krig i 1720 endte den sidste krig mellem Danmark og Sverige. I streg havde fem danske konger da siden 1563 været i krig med Sverige syv gange. Oprindelsen til stridighederne var grundlæggende det stigende svenske pres på de dansk-norske grænser op mod år 1600 samt især svenskernes ekspansion i Baltikum efter

1560, som direkte truede det danske Østersøherredømme.

Endnu ved Kalmarkrigens afslutning i 1613 var Danmark storebror, men blot et slægtled senere var situationen vendt helt om. Med landetabene 1645/58, et hærget land og en astronomisk krigsgæld var Danmark i 1660 på afgrundens rand, men kom sig forbløffende hurtigt. De to hovedmål under den nyetablerede enevælde var nu, at riget i første omgang skulle overleve som selvstændig stat, og dernæst at de østensundske provinser skulle tilbage til Danmark.

Den egentlige revanche for katastrofen i Roskilde i februar 1658 blev Den skånske Krig 1675-79. Her blev fra dansk side alle sejl sat til for at vinde de tabte landskaber tilbage. Og det lykkedes langt hen ad vejen. Ved krigens afslutning var Danmarks militære stilling gunstig, især i Nordtyskland samt på havet, og man forventede følgelig gevinster i overensstemmelse hermed. Alligevel hjalp det gode resultat på slagmarken ikke ved fredsbordet, for Sverige var allieret med hegemonisten Ludvig 14. af Frankrig, og han ønskede bestemt ikke, at hans nordiske alliance-partner blev svækket. Sverige vandt simpelthen freden, fordi man havde bedre allierede end Danmark.

Derfor måtte en dansk konge i efteråret 1679 for tredje gang i løbet af 21 år underskrive en aftale, der overlod Østdanmark – 1/3 af riget – til svenskerne. Men nu havde man da vist, at man militært set endelig kunne spille 0-0 mod dem. Mindst!

I Den store nordiske Krig 1700-1721 forsøgte Danmark efter 1709 atter at tilbageerobre de østensundske landsdele. Det skulle være "Nu eller aldrig", som der stod på hærens transportvogne. Det blev som bekendt "aldrig", for selvom felttoget i Skåne indledningsvis gik fint, og den

danske hær kunne gå i sikkert vinterkvarter i Helsingborg 1709/10, fik Magnus Stenbock lokket den ud af byen og knuste den i et slag 10. marts 1710.

Ganske som efter nederlaget ved Lund i 1676 vendte den danske krigsførelse sig nu mod de svenske besiddelser i Nordtyskland. Her kunne man mere direkte støtte sine allierede Sachsen og Rusland. Det danske felttog i Nordtyskland, der indledtes i sensommeren 1711, er netop emnet for Karsten Skjold Petersens bog.

Selve titlen "Nederlag og triumf" på forsiden kan snyde lidt. Man får let det indtryk, at den handler om Den store Nordiske Krig fra det danske nederlag ved Helsingborg i 1710 til freden på Frederiksborg i 1720, hvor Danmark vandt sig flere fordele. Men bladrer man ind på de første sider anføres undertitlen "Slaget ved Gadebusch 1712, erobringen af Tönning og Magnus Stenbocks fangenskab", og vi forstår, at fokus ligger på to begivenheder inde midt i krigen, nemlig slaget ved Gadebusch i december 1712, hvor den danske hær led nederlag, og svenskerne kapitulering i Tönning i maj 1713, hvor sejrherren fra Helsingborg og Gadebusch, Magnus Stenbock, sammen med en større svensk hærstyrke måtte gå i dansk krigsfangenskab.

Vi forstår også, at slaget ved Helsingborg i 1710 er behandlet i en tidligere bog af samme forfatter, men alligevel tager værket udgangspunkt i dette danske nederlag, der ligger et stykke inde i krigen. De sidste syv år af krigen efter 1713 behandles på kun 2 sider (s. 281-284).

Nuvel, selvom bogens fokus ligger på de fem måneder imellem Gadebusch og Tönning, får vi på grundlag af omfattende kildestudier på de 284 siders fremstilling rigeligt med afstikkere og detaljerede beskrivelser. Undertiden lidt for detaljerede, hvor begivenhederne behandles næsten fra time til time. Vi får en meget fin og detaljeret gennemgang af den danske hærs forbavsende hurtige genopbygning efter Helsingborg, dens afsendelse til- og samling i Holsten i sensommeren 1711 samt den videre march mod de svenske besiddelser i Nordtyskland.

Vi får en meget tæt redegørelse for det danske felttog, der gik mod Wismar og Stralsund for at støtte sachsen og russerne. Her udrettedes ikke stort, og lige efter årsskiftet 1711/12 trak man sig tilbage til et vinterkvarter i Holsten. I juli samledes hæren atter, og første krigsmål var det svenske Bremen-Verden med hovedfæstningen Stade, der efter belejring erobrede i begyndelsen af september. I december 1712 ventede Gadebusch. Godt 100 km mod nordøst lå Damgarten, hvor Christian 5. som led i Den skånske Krig havde slået svenskerne i oktober 1676, men ved landsbyen Gadebusch led sønnen trods talmæssig overlegenhed nederlag grundet dårlig dansk krigsledelse samt fejlbedømmelse af terrænets ellers fine muligheder.

Vi får i bogen god besked med datidens fremfærd i lokal-samfundene i de næsten evindelige bestræbelser for at skaffe hærene de nødvendige forsyninger – der skulle ikke alene sørges for rimelig forplejning til soldaterne i en hær på måske 10.000, men også til hestene, som tog godt fra.

Vi får også en beskrivelse af terrænet uden for Gadebusch samt en gennemgang af hærenes opstilling (s. 94). Her opererer forfatteren med eskadroner, bataljoner, infanteriregimenter, rytterregimenter, kompagnier m.m. Det havde her været hensigtsmæssigt, om han havde lagt nogle tal ind bag disse betegnelser, så vi fik en ide om størrelsen og rangfølgen af disse enheder. Selvom især de danske tal er usikre, når forfatteren dog frem til, at den danske hær ved Gadebusch talte ca. 19.400 mand, mens svenskerne rådede over 14.100.

Efter slaget trak de forslåede danskere og sachsere sig tilbage mod vest. Stenbock fulgte efter og gik 30. december ind i Holsten for at forsyne sin ligeledes medtagne hær i denne af krigen uberørte landsdel. Imidlertid nærmede russerne og sig fra øst, og 8. januar 1713 gik de ind i Holsten og forenede sig senere med den danske styrke i Rendsborg. Stenbock mente ikke, at hans hær var stærk nok til at møde russerne og søgte nu mod nordvest. Den 17.-18. januar krydsede de Eideren over isen ved halvøen Eiderstedt og fæstningen Tönning. Hermed nåede de ind i det ellers officielt neutrale Holsten-Gottorp. Efterhånden indesluttede de allierede hære svenskerne på halvøen Eiderstedt. Den 14. februar begyndte svenskerne efter en hemmelig aftale med Holsten-Gottorp at trække sig ind i fæstningen i Tönning og efterhånden rømmedes Eiderstedt helt. Mangel på forsyninger tvang imidlertid svenskerne til at kapitulere. Den 20. maj og dagene frem marcherede de ud af fæstningen. Stenbock og generalitetet forlod den som de sidste den 26. maj. Hermed gik han og godt 11.000 svenske soldater i dansk krigsfangenskab. Et af bogens mest spændende og oplysende kapitler er i anmelderens optik netop afsnittet om krigsfanger og behandlingen af dem (s. 226-239). Krigsfangenskab var nemlig meget anderledes dengang end i vore dage. Man kendte således ikke til fangelejre, men fangerne blev på forskellig vis indlogeret flere steder i landet, nogle steder endda privat, og de havde det ret frit i lokalsamfundet.

Der var stor forskel på menige og officerer. De menige blev (ofte kummerligt) forplejet på statens regning, men dog forplejet, og nogle supplerede med f.eks arbejde på gårde, andre i et håndværk, mens atter andre arbejdede ved f.eks fæstningerne. Det var dog uundgåeligt, at en del deserterede. Nogle blev derimod i landet og løste efterhånden statsborgerskab. Andre stiftede familie, hvis de kunne bevise, at de ikke var trolovet eller gift i hjemlandet. En del af de af Sverige hvervede tyskere gik i dansk tjeneste og indrulleredes i hæren. Det var lidt anderledes med officererne. De skulle underholde sig selv og eventuelle knægte, der tjente dem, og det kunne være svært.

Deres officersære følte nemlig krænkede, hvis de måtte ty til manuelt arbejde. Til gengæld kunne de få permission eller parole, altså orlov fra krigsfangescabet, og tage hjem til Sverige en tid for dér f.eks at passe deres gods. De skulle så give deres æresord på, at de vendte tilbage efter en nærmere fastsat periode og ikke meldte sig tilbage under de svenske faner.

Det lyder sært i vore øren, for hvem kunne f.eks forestille sig, at Rudolf Hess, der i 1941 flygtede til England, kunne få orlov i Berlin et stykke tid mod at vende tilbage til det engelske fængsel?

Den svenske officerstand var meget stands- og æresbevidst, men alligevel blev ordningen misbrugt. I Tönning gik ved kapitulationen ca. 660 svenske officerer i krigsfangescab, men halvandet år senere var 290 udeblevet fra deres orlov og 196 var deserteret. Derudover havde nogle fået særlig tilladelse til at rejse, og en del var døde.

Således "forsvandt" op mod $\frac{3}{4}$ af de svenske officerer, så en svensk officers æresord kunne altså ligge på et meget lille sted. Den danske generalauditør skrev hele tre gange til de pågældende og mindede dem om, at de skulle komme tilbage. Det virker i vore øren ret naivt, og man kan da også selv tænke sig til succesraten på disse henvendelser. Det har nemlig ikke virket tillukkende for de svenske officerer at skulle tilbage til selvforsørgelse, og derudover forbød Karl 12. fra sit eksil i Osmannerriget i april 1714 de svenske officerer at vende tilbage.

Der er et par meget spændende afsnit om Stenbocks krigsfangescab (s. 239-281), som overgår næsten enhver nutidig spionroman. I begyndelsen tilbragte han krigsfangescabet i Flensborg med en hel stab af ansatte omkring sig, og han kunne færdes frit. Han spiste således ofte hos Frederik 4. på Gottorp, ligesom han var en populær gæst hos de højere danske officerer, hvor han i festligt lag fik en nok lidt for god indsigt i danske militære planer.

Dette samt Stenbocks ihærdigt gentagne forsøg på at få iværksat en udveksling af krigsfanger, irriterede efterhånden kongen, og han beordrede sidst i november 1713 Stenbock overført til København, hvor man var mere tryk ved at have ham. Et af problemerne med fangeudvekslingen var uenighed om, hvorvidt de russiske krigsfanger i svensk varetægt skulle indgå i den danske udveksling eller ej. Skulle de, ville de svensk tage fanger "fylde mere" i udvekslingen som bytteobjekter. Et andet problem var, om der skulle udveksles 1:1. Dertil kom hele økonomien i dette – altså hvem der skulle dække hvilke forplejningsudgifter og hjemtransport – og derfor blev spørgsmålet ad flere omgange skudt til hjørne.

I København indlogeredes Stenbock i Ellen Marsvins Gård, et fornemt palæ ved Højbro Plads. Her kunne han bo standsmæssigt og ellers færdes frit i byen samt gæste,

hvem han ville, og selv modtage de gæster, han ville. Det afsløredes efterhånden, at han interesserede sig lovligt meget for byens militære anlæg og plejede omgang med fremmede gesandter, særligt den franske, samt via medlemmænd havde en livlig korrespondance med sine mange forbindelser i udlandet, heriblandt også Karl 12.

Han blev derfor sat under stadigt skarpere bevogtning, og man åbnede hemmeligt hans post. Den var kodet, men man fik hurtigt knækket koden. Herved afsløredes bl.a. en flugtplan til Skåne, som Karl 12. gav grønt lys for. Via falske breve, segl samt andre snedige kneb fik man fra dansk side fat på hans arkiver, der opbevarede hos bekendte i Hamborg og Lübeck. Her fandt man en del belastende ting, bl.a. originalen af den hemmelige traktat imellem Stenbock og Holsten-Gottorps regering om at åbne Tönning fæstning for svenskerne. Nu havde Frederik 4. endelig et bevis på, at Gottorp havde konspireret mod Danmark, og det skulle nok blive husket! Kongen fandt det dog nu sikrest at isolere Stenbock, hvorfor han midt i november 1714 blev overført fra sit fine palæ med tjenestefolk til mere spartanske forhold på Kastellet.

Her fik han i en af stokkene en lille lejlighed med kælder og et par rum til sig selv og to kammertjenere. Man ryddede kommandantboligen til ham, og under normale omstændigheder var det fine forhold, men alligevel bestilte han stort set ikke andet end at klage til kongen og kommandanten over sine forhold, lige indtil han efter tiltagende sygdom døde den 23. februar 1717 i en alder af 52 år. Inden kisten under alle militære æresbevisninger blev ført til Garnisons Kirke, lå han på lit de parade i Kastellet. Det blev en rigtig københavnerbegivenhed, idet mange ville se den berømte feltherre en sidste gang. I december 1719, da man efter Karl 12.s død atter kunne krydse Øresund, blev Stenbocks kiste via Helsingborg under alle æresbevisninger ført til slotskirken på hans gods lidt nord for Halmstad. Da hustruen, Eva Magdalena Oxenstierna, allerede døde i 1722 blev begge overført til Oxenstiernas familiekapel i Uppsala Domkirke.

Bogen er meget læseværdig, men som anført er den sine steder (for) detaljeorienteret. Det gælder især frem til nederlaget ved Gadebusch (s. 13-142). Eksempelvis får vi i afsnittet "Bly og stål" (s. 111-117) en omstændelig beskrivelse af processen med at lade og affyre en musket. Den illustrerer i og for sig meget godt muskettens lave skudkadance med højst 2 skud i minuttet i selv en øvet hånd, men den gør læsningen tung. Resten af bogen (s. 147-284) med afsnittene efter slaget, indeslutningen af svenskerne i Tönning samt Stenbocks krigsfangescab glider derimod meget lettere.

Leif Calundann Larsen

Angrebet – Ruslands krig mod Ukraine og dens følger for verden

Serhii Plokyh: Angrebet – Ruslands krig mod Ukraine og dens følger for verden. Gutkind 2023, 250 sider, 250 kr.

Hvorfor?

Det er grundlæggende dét spørgsmål, som den ukrainske historiker og Harvard-professor Serhii Plokyh forsøger at besvare i sin bog: Hvad fik Rusland til at invadere Ukraine i februar 2022?

Plokyh tager i første kapitel udgangspunkt i Sovjetimperiets sammenbrud i 1991. Ukraine spillede en central rolle i imperiets sammenbrud, idet Ukraine var det eneste sted, hvor der blev afholdt en folkeafstemning, hvor et stort flertal stemte for ukrainsk selvstændighed, selv på Krim og andre områder, hvor etniske russere var i flertal.

Den russiske og ukrainske historie er tæt sammenvævet, helt tilbage til 800-tallet, men især fra midten af 1600-tallet, hvor Ukraine blev indlemmet i det russiske kejserrige. Talrige ukrainske oprør fulgte i 1700-tallet, ofte ledet af kosakker, der stadig spiller en central rolle i den ukrainske historiefortælling.

1800-tallet var nationalismens århundrede, og også i Ukraine og Polen vandt ønsket om selvstændighed frem. Fra kejserrigets side svarede man igen med doktrinen om 'Ortodoksi, autokrati og nationen', der skulle fremme en imperial russisk identitet, idet man samtidig aktivt forsøgte at undertrykke det ukrainske sprog og kultur.

Først efter det bolsjevistiske statskup i oktober 1917 opnåede Ukraine selvstændighed, men den varede kun til 1920, hvor Ukraine blev indlemmet i Sovjetunionen. I starten af 1930'erne fulgte Holodomor, Stalins hungers-folkemord, der kostede op mod 5 mio. mennesker livet. Efter Stalins død i 1953 fik Ukraine bedre forhold, bl.a. fordi Khrustjov havde været partichef i Ukraine inden sin magtovertagelse. Hans efterfølger Brezhnev var etnisk russer, men født i Ukraine og havde sin oprindelige magtbase i Dnipropetrovsk i det centrale Ukraine. Ethvert tilløb til ukrainsk nationalisme blev der dog fortsat slået hårdt ned på, hvilket bl.a. førte til udrensning af den lokale partichef i 1972.

I andet kapitel forklarer Plokyh de forskellige politiske skæbner, som Rusland og Ukraine fik fra 1990'erne og frem. Rusland med en stærk præsident og et stadig mere autoritært styre, Ukraine med et demokrati, men hyppige kampe mellem hhv. skiftende præsidenter og parlamentet samt russisk og vestligt orienterede politikere. Para-

doksalt nok var den etnisk, politiske og kulturelle splittelse i Ukraine en fordel, fordi den forhindrede, at én gruppe kunne monopolisere magten.

Det vil nok overraske nogen, at Rusland allerede i 1990'erne, kort efter Sovjetimperiets sammenbrud, gjorde krav på Krim og områder i Østukraine. På Krim allierede Rusland sig med en separatistbevægelse, der ønskede selvstændighed fra Ukraine. Valget af den prorussiske præsident Kutjma i 1994 og Boris Jeltsins modvilje mod at bruge tvang medvirkede dog til at moderere kravene, og det samme gjorde et atomart udestående. Da Sovjetunionen brød sammen, befandt en betydelig del af landets atomvåben sig i det nu uafhængige Ukraine, der ikke umiddelbart var indstillet på at efterkomme det russiske ønske om at aflevere våbnene. USA ønskede imidlertid ikke, at de sovjetiske atomvåben skulle spredes til flere efterfølgerstater og pressede derfor på for, at Ukraine skulle overdrage våbnene til Rusland, hvor de ville blive destrueret. Som modydelse ville det kriseramte Ukraine modtage økonomisk støtte samt sikkerhedsgarantier, herunder en russisk anerkendelse af landets suverænitet og grænser. Det skete med Budapest-memorandummet i 1994. Tre år senere indgik Ukraine og Rusland en venskabsaftale, hvori man atter bekræftede grænserne.

I takt med den tiltagende autoritære udvikling i Putins Rusland, forværredes forholdet mellem de to lande atter i 00'erne, især fordi Rusland aktivt søgte at hindre Ukraine i at tilnærme sig NATO. At Rusland var villig til at gå meget langt for at få sin vilje igennem sås bl.a. i invasionen i Georgien i 2008, der ligesom Ukraine havde søgt optagelse i NATO. Da den prorussiske Viktor Janukovitj i 2010 blev præsident i Ukraine, blev tilnærmelserne mod vest opgivet til fordel for et tættere forhold til Rusland. Da Janukovitj under stærk russisk indflydelse opgav den associeringsaftale, man havde forhandlet med EU, medførte det stærk uro og utilfredshed, hvilket førte til Euromaidan-revolutionen i 2014, hvor Janukovitj blev væltet.

Fra slutningen af 00'erne var der tillige i Rusland opstået en ny imperial ideologi, kaldet eurasianisme, baseret på en blanding af russisk politisk kultur (f.eks. tænkning af Dugin og Solsjenitsyn), ortodoks kristendom og gammel zaristisk imperial tænkning. Ifølge denne ideologi er målet skabelsen af et Storrusland bestående af Rusland, Ukraine og Belarus. Styrkelsen af den eurasianske ideologi og præsident Janukovitj' fald betød, at Putin og en snæver inderkreds den 23. februar 2014 besluttede at annektere Krim. Første skridt i skabelsen af Storrusland var taget. Forberedelserne til andet skridt blev samtidig iværksat, idet man forstærkede propagandaen for det nye Storrusland, der skulle omfatte store dele af det sydlige og østlige Ukraine i Luhansk- og Donetsk-regionerne, hvor etniske russere udgjorde et betragteligt mindretal. Man støttede såkaldte 'separatister', der i virkeligheden var russiske marionetter,

efter samme mønster som man tidligere havde anvendt på Krim.

I 2014 var der præsidentvalg i Ukraine, hvor oligarken Petro Porosjenko blev valgt, og efter sin sejr iværksatte Ukraine en militær modoffensiv mod separatisterne. Det ukrainske militær var på dette tidspunkt stadig svagt og dårligt organiseret, så en stor del af de tropper, der blev indsat, bestod af frivillige bataljoner. Trods dette klarede de ukrainske tropper sig godt, og separatisterne blev presset tilbage. Det fik Rusland til at forsyne oprørerne med stadig tungere våben og senere at sende regulære russiske tropper ind. Det var disse tropper, der i sommeren 2014 var ansvarlige for nedskydningen af passagerflyet MH17, hvorved næsten 300 mistede livet.

Den direkte russiske intervention tvang de ukrainske styrker tilbage, og dermed til underskrivelsen af Minsk I-aftalen i efteråret, der havde til formål at standse kampene i det østlige Ukraine. Rusland brød dog efter kort tid aftalerne, og kampfhandlingerne tog til, inden man i februar 2015 indgik Minsk II-aftalen. Aftalen bekræftede de officielle grænser mellem Rusland og Ukraine, men også at der skulle holdes lokale valg i Luhansk- og Donetsk som et led i en politisk løsning af konflikten. Disse 'valg' viste ikke overraskende massiv støtte til separatisterne, og konflikten frøs fast, således at der frem mod 2022 foregik en lavintensiv krig.

Paradoksalt nok medvirkede annekteringen af Krim og den russiske invasion af Østukraine med til at forene det tidligere ellers så politisk splittede Ukraine. Rusland havde skabt sig en forenet og uforsonlig fjende.

Fra foråret 2021 begyndte vestlige efterretningstjenester at advare om, at Rusland samlede tropper ved grænsen til Ukraine, og at der var tegn på, at man forberedte en større invasion af hele Ukraine. USA advarede offentligt Rusland mod at invadere, dog uden effekt – Rusland krævede, at NATO skulle afstå fra al fremtidig udvidelse, og at man skulle fjerne NATO-tropper fra de Baltiske lande. Der foregik skinforhandlinger hen over vinteren, men det stod hurtigt klart, at Rusland ikke var interesseret i nogen form for politisk løsning. I januar 2022 begyndte vestlige lande at evakuere personale fra deres ambassader i Kyiv, og præsident Zelenskyj bad gentagne gange de vestlige lande leve op til deres tilsagn fra Budapest-erklæringen fra 1994 og forsyne Ukraine med våben.

Den 24. februar kom så invasionen, og beslutningen om at iværksætte den "militære specialoperation" for at "afvæbne og afnazificere" Ukraine blev taget af Putin tilsyneladende uden megen konsultation med andre. Formelt set blev invasionen søgt legitimeret med, at separatisterne i Luhansk og Donetsk havde bedt Rusland om hjælp, fordi Ukraine angiveligt var i gang med et folkemord. Reelt var der tale om et forsøg på at udslette Ukraine som en

selvstændig nation og indlemme landet i det nye Storrusland. Modsat russernes forventning lykkedes det ikke den russiske hær at nedkæmpe de ukrainske styrker trods en massiv russisk overlegenhed. Bedst huskes nok kampene omkring Hostomel lufthavn og det forgæves russiske forsøg på at erobre Kyiv i krigens første dage. Et afgørende problem for russerne var, at deres indhentning af efterretninger i Ukraine ikke afspejlede virkeligheden, men Putins ønskedrømme. Derfor troede russerne, at de ville møde taknemmelige ukrainere, der ville hilse de russiske tropper velkommen – eller i det mindste stiltiende acceptere besættelsen. I stedet mødte man en indædt modstand.

Krigshandlingerne medførte enorme flygtningestrømme. I maj skønnede man, at ca. otte millioner var internt fordrevne, og i slutningen af august var ca. syv millioner flygtet ud af landet. Modsat tidligere flygtningestrømme ind i Europa bestod denne helt overvejende af kvinder og børn, mens mændene blev tilbage og kæmpede.

Efter fiaskoen med at erobre Kyiv og derved få kontrol med hele Ukraine, koncentrerede russerne deres angreb i det østlige Ukraine, hvor man ville "befri" Donetsk, Luhansk og Donbas. Et storstilet russisk forsøg på at erobre Khar'kiv mislykkedes imidlertid, og først efter tre måneders kamp lykkedes det russerne i slutningen af maj at erobre Mariupol. En russisk storoffensiv i Donbas med indsættelse af 60.000 mand endte med en russisk besættelse af hele Luhansk-regionen men kun efter hårde kampe, og i starten af juli stabiliserede fronten sig, efter at Ukraine begyndte at modtage 155mm artilleripjecer og HIMARS-raketter fra Vesten.

Russerne havde større succes, da de i krigens første dage angreb nordpå fra Krim, fordi de ukrainske tropper her var dårligere trænet end længere østpå, og fordi man ikke formåede at ødelægge broer og anden infrastruktur, som kunne have bremset russernes fremmarch. Senere viste det sig, at flere officerer i den ukrainske efterretningstjeneste SBU havde ladet sig bestikke af russerne og dermed muliggjort de russiske styrkers succes. En meget farlig episode opstod, da russerne nåede frem til atomkraftværket i Zaporizjzja, Europas største, og begyndte at beskyde det. Lykkeligvis lykkedes det at undgå en atomar katastrofe. Herefter fulgte de forgæves russiske forsøg på at erobre Mykolajiv og den spektakulære ukrainske sænkning af den russiske krydser Moskva, indtil en stilstand satte ind, og fronterne frøs fast. Begge sider forsøgte sig med stort set forgæves offensiver i sommerens løb, inden det i september lykkedes Ukraine at befri et stort område syd i Kherson-regionen – et område som Putin officielt indlemmede i Den Russiske Føderation på samme tid.

Plokhly dykker også ned i den varierende vestlige støtte til Ukraine, hvor USA og Storbritannien fra start leverede mest, men hvor bl.a. Tyskland længe var fodslebende. Skulle nogen have glemt Angela Merkels naive "wandel

durch handel"-politik i forhold til Rusland, bliver den glimrende rekapituleret. Analysen af Vestens politik, særligt USA's, er mere overfladisk end resten af bogen, mens beskrivelsen af forholdet mellem Putin og Xi Jinping er mere interessant, og også mere relevant i forhold til krigen i Ukraine. Kina nægtede i 2014 at anerkende den russiske annektering af Krim, og da Putin og Xi Jinping i forbindelse med Vinter-OL i 2021 udsendte en fælles erklæring om 'venskab og samarbejde', var det mere den fælles vestlige fjende end fælles interesser, der lå til grund. Putin havde øjensynligt forud for angrebet i 2021 forsikret Xi Jinping om, at der ville blive tale om en kortvarig politiagtig mission. Da krigen trak ud, måtte Putin bede Kina om hjælp, hvilket Kina dårligt kunne afvise, men samtidig ville man ikke officielt støtte Rusland, så Kina erklærede sig neutralt. I praksis har man ladet sin vasalstat i Nordkorea stå for våbenleverancer til Rusland.

Plokhy beskriver afslutningsvis i bogen meget ram-mende Ruslands angreb som "en krig fra 1800-tallet udkæmpet med taktik fra 1900-tallet og et våbenarsenal fra det enogtyvende århundrede." Der er tale om en detaljeret og indsigtfuld bog om den russiske aggression og baggrunden bag den. Som ukrainer er Plokhy naturligvis ikke en neutral observatør, men fremstillingen er generelt afbalanceret, og der er således også kritik af Ukraine og ukrainske dispositioner.

Plokhy leverer en velkomponeret mix af historisk baggrund og aktuel politik, herunder hvordan skiftende geopolitiske forhold, historiske uoverensstemmelser og aktuelle politiske ambitioner har ledt til den nuværende situation. Centralt står naturligvis Putin og hans eurasiske ideologi, der synes at indeholde en ikke ubetydelig del af klassisk russisk imperialismen tilsat en uskøn blanding af tåget teori og ønsketænkning.

Bogen er faktamættet, og man skal holde tungen lige i munden for at holde styr på de mange personer, referencer og stednavne. Man får størst udbytte af bogen, hvis man løbende har fulgt krigen og de politiske begivenheder, og målgruppen er læreren snarere end eleven. Det er ikke oplagt at pille enkelte kapitler ud, da mange af dem springer i både tid og emne, men læst som én helhed kan bogen bestemt anbefales som en indsigtfuld og tankevækkende guide til det, der formentlig bliver vor tids mest definerende geopolitiske konflikt.

Martin Kryhl Jensen